

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในด้านข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการพัฒนาและใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยใช้ข้อมูลความรู้จำเป็นพื้นฐานที่จะต้องอาศัยรูปแบบวิธีการประเด็นสำคัญอีกอย่าง คือ วิธีการที่จะทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตตามหลักพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีอิทธิพลอย่างมากของการดำรงชีวิตของเกษตรกรในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ไม่ให้เข้ามาทำลายเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมชุมชนซึ่งอาจจะล่มสลาย ดังนั้นต้องมีการสร้างให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ในการดำรงชีวิตที่พอประมาณมีเหตุผล สามารถสร้างภูมิคุ้มกันในตนเอง ชุมชน สังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนเข้มแข็งซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559) นอกจากนี้ยังได้มีการทบทวนวิธีรูปแบบแนวทางการทำเกษตรกรรมและบริบทของพื้นที่ศึกษา โดยมีประเด็นศึกษาดังนี้

1. ภูมิสังคมโดยทั่วไป
2. ภูมิสังคมของเกษตรกรต้นแบบ
3. ชุดความรู้การสร้างเกษตรกรต้นแบบ
4. เกษตรกรต้นแบบ
5. แนวคิดทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
6. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559)
7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา
8. แนวคิดเครือข่ายทางสังคมและทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม
9. รูปแบบและการพัฒนารูปแบบ
10. การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมไปสู่แนวทางการปฏิบัติในพื้นที่ศึกษา
11. บริบทของพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

ภูมิสังคมโดยทั่วไป

ภูมิสังคม โดยทั่วไปของหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร จำนวน 22 หมู่บ้าน อยู่ในเขตปกครองอำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร อยู่ 3 ตำบล คือ ตำบลห้วยยาง ,ตำบลคงมะไฟ ,ตำบลพังขว้าง และอยู่ในเขตปกครองอำเภอต่างย่อย จังหวัดสกลนครอยู่ 4 ตำบล คือ ตำบลนาตาล ,ตำบลบึงทวย ,ตำบลจันทร์เพ็ญ ,ตำบลต่างย่อยโดยมีสภาพทางกายภาพส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา มีเทือกเขาภูพานเป็นป่าต้นน้ำ โดยสภาพเป็นป่าเต็งรัง โดยชาวบ้านได้อาศัยผืนป่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญละน้ำสัตว์เลี้ยง วัวควาย ไปเลี้ยงในช่วงฤดูทำนา มีแหล่งน้ำชลประทานพระราชดำรินานเล็ก จำนวน 15 แห่ง กระจายตามที่ราบเชิงเขาตลอดแนวเทือกเขาภูพาน สภาพดินเป็นดินร่วนปนทรายมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ โดยสามารถจำแนกลักษณะการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรในเชิงพื้นที่เป็น 2 พื้นที่ คือ วิธีทำการเกษตร โดยอาศัยน้ำชลประทานและวิธีทำการเกษตร โดยอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ

วิธีทำการเกษตร โดยอาศัยน้ำชลประทาน พื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่เป็นที่นาและทำนาปีละครั้งในช่วงเดือนมิถุนายนถึงธันวาคมของทุกปี มีอ่างเก็บน้ำชลประทานพระราชดำรินานเล็ก ซึ่งมีน้ำต้นทุนน้อย โดยส่งน้ำในช่วงตกกล้าเตรียมแปลงและเพื่อเสริมในช่วงฝนทิ้งช่วงสำหรับการปลูกข้าวนาปีและไม่เพียงพอสำหรับการเพาะปลูกข้าวนาปรัง มีการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริหารจัดการน้ำ และการบำรุงรักษาระบบชลประทาน มีการแบ่งปันจัดรอบเวรการส่งน้ำให้ทั่วถึง พื้นที่ในเขตชลประทานส่วนใหญ่มีระบบคลองส่งน้ำและกระจายน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรบางรายขุดสระน้ำประจำไร่นาเพื่อเลี้ยงปลาและเก็บกักน้ำสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้งมีการปรับปรุงแปลงนาและพื้นที่ให้เหมาะกับการทำการเกษตร พบการเพาะปลูกพืชใช้น้ำน้อยในฤดูแล้ง เช่น ข้าว โปด มะเขือเทศ และพืชผักต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่ขุดสระกับน้ำสำรองและยังพบมีการสร้างที่อยู่อาศัยในแปลงนาเพิ่มมากขึ้นเพื่อทำการเกษตรแบบผสมผสานและทำการเกษตรในรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่

วิธีทำการเกษตร โดยอาศัยน้ำฝน ซึ่งมีลักษณะของการทำเกษตรกรรมที่แตกต่างกันไป ในที่ดอนมีการเพาะปลูกพืชไร่ตามสภาพความลาดเอียงตามธรรมชาติ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา พบการปลูกข้าวไร่เล็กน้อย ในที่ลุ่มเป็นนาข้าวซึ่งส่วนใหญ่เพาะปลูกข้าวนาปีเพียงฤดูกาลเดียวเท่านั้น ข้าวเหนียวปลูกไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน สายพันธุ์ กข.6 และพันธุ์สกลนคร (ข้าวหอมภูพาน) และแบ่งพื้นที่บางส่วนสำหรับปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ขาวดอกมะลิ

105 ไว้เพื่อจำหน่าย พบมีการปลูกข้าวพื้นเมืองในบางพื้นที่เป็นการอนุรักษ์และแปรรูปจำหน่าย มีการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย เพื่อเก็บมูลสัตว์ไว้ทำปุ๋ยและเลี้ยงไว้เพื่อจำหน่ายเป็นเงินออมของครอบครัว มีอาชีพเสริมรับจ้างขายแรงงาน และบางส่วนเข้าหาผลผลิตจากป่าตามฤดูกาล เช่น หน่อไม้ เห็ดป่า ผักหวานป่า เพื่อเป็นอาหารและเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริม

ภูมิสังคมของเกษตรกรต้นแบบ

ภูมิสังคมของเกษตรกรต้นแบบในหมู่บ้านบริวารรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร จำนวน 22 หมู่บ้านพบกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในหมู่บ้านรอบศูนย์ฯ และมีวิถีทำกินที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี จำนวน 3 ชาติพันธุ์ คือ ชาติพันธุ์ไทย้อ ชาติพันธุ์ภูไท และชาติพันธุ์ไทยอีสาน ซึ่งมีวิถีและวัฒนธรรมที่ต่างกันไป เกษตรกรศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับเป็นผู้นำในกระบวนการคิดของชุมชน เป็นกรรมการของหมู่บ้านในตำแหน่งที่สำคัญ และเป็นตัวแทนในเวทีต่าง ๆ เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนอย่างเหนียวแน่น และมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีพผลการศึกษาคหุคควมรู้ที่เป็นวิถีดั้งเดิมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่สืบกันจากตัวอย่างเกษตรกรจากศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ตามลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ทั้งในระบบการเกษตรในพื้นที่ชลประทานและทำการเกษตรโดยอาศัยน้ำฝน โดยสามารถจำแนกได้ 2 ชุดความรู้ คือ ชุดความรู้เดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในวิถีทำเกษตรกรรม และชุดความรู้ใหม่ที่ได้รับจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร

ชุดความรู้การสร้างเกษตรกรต้นแบบ

ชุดความรู้ในการสร้างเกษตรกรต้นแบบ เป็นการผสมผสานระหว่างชุดความรู้เดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในวิถีทำเกษตรกรรมและชุดความรู้ใหม่ที่ได้รับจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ โดยเป็นแนวทางในการพัฒนาระดับเกษตรกรต้นแบบ

โดยชุดความรู้เดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในวิถีทำเกษตรกรรมได้แก่ ภูมิปัญญาในการจักสานไม้ไผ่ การทำนาดำ การเพาะปลูกพืชไร่ พืชสวน การเลี้ยงไก่ชน การเลี้ยงสัตว์ การปลูกฝ้าย ทอเส้นใยจากฝ้าย ทอเสื่อกก ทอผ้าคราม การแปรรูปผลผลิตจากข้าวทำข้าวฮางสมุนไพรป่าและใช้พืชสมุนไพรรักษาโรค

และชุดความรู้ใหม่ที่ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ และเกษตรกรได้ดำเนินการในปัจจุบัน คือ การปลูกข้าวเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่าย และการแปรรูปข้าวฮางอกการเลี้ยงไก่ดำภูพาน การเลี้ยงหมูภูพาน และการทำเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทอผ้าไหม การทอผ้าคราม การทอผ้าฝ้ายและผ้าไหมย้อมสีจากธรรมชาติการจักสานใบเตย การทอเส้นใยกผสมฝ้ายการปลูกและแปรรูปพืชสมุนไพรเพื่อรักษาโรคตามหลักแพทย์แผนไทย (4,350 การทรงงาน เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2556 : 118)

เกษตรกรต้นแบบ

เกษตรกรต้นแบบหรือศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ก่อตั้งตามแนวพระราชดำริเพื่อเป็นตัวอย่างความสำเร็จของเกษตรกรที่น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติ โดยผ่านกระบวนการในการคัดสรรตัวแทนเกษตรกรจากมติประชาคมในแต่ละหมู่บ้านเพื่อคัดเลือกเกษตรกรต้นแบบของชุมชน และเกษตรกรที่ได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนจะทำการวิเคราะห์ฟาร์มของตนเองเพื่อเลือกกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นความต้องการของเกษตรกร โดยตรงและส่งผ่านความต้องการดังกล่าวให้นักวิชาการซึ่งมีความชำนาญเฉพาะด้าน เพื่อทำการวิเคราะห์ความเหมาะสม และจะทำการส่งเสริมขยายผลตามความต้องการของเกษตรกรเป็นสำคัญ หากแต่ในบางพื้นที่พบปัญหาความไม่สอดคล้องกับพื้นที่ตามลักษณะภูมิประเทศ จะได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการพร้อมทั้งเสนอรูปแบบการเกษตรอื่น ๆ ที่เหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรได้ทบทวนและคัดเลือกกิจกรรมดำเนินการให้สอดคล้องกับภูมิสังคมของตัวเกษตรกร

การขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริการส่งเสริมและขยายผลการพัฒนาโดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้การก่อตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยมีคณะทำงานด้านส่งเสริมและขยายผลในระดับจังหวัดเป็นส่วนในการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน โดยจัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดกรอบและแนวทางในการส่งเสริมให้กว้างขวาง ทั้งนี้เพื่อเป็นต้นแบบของเกษตรกรที่จะเข้ามาเรียนรู้และรับการถ่ายทอดองค์ความรู้ อีกทั้งได้รับการต่อยอดด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งผ่านการทดสอบทดลองโดยตัวของเกษตรกรต้นแบบเอง โดยใช้นวัตกรรม “ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมพัฒนา”

ส่วนสำคัญในการขับเคลื่อน 3 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นตัวเกษตรกรต้นแบบหรือศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริ เป็นส่วนสำคัญหลักในการขับเคลื่อนกระบวนการต่างๆ โดยเกษตรกรต้นแบบนี้จะได้รับผลประโยชน์ศักยภาพและความพร้อมในด้านพื้นที่ดำเนินการ กิจกรรมที่ดำเนินการ ตลอดจนองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากนักวิชาการในแต่ละสาขาวิชา รวมทั้งมีการประยุกต์ใช้ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับหลอมรวมเพื่อถ่ายทอดแก่ผู้อื่นได้ ส่วนที่สองคือการถ่ายทอดองค์ความรู้จากนักวิชาการสู่เกษตรกรต้นแบบ ซึ่งรูปแบบในการถ่ายทอดนั้น ต้องขึ้นอยู่กับความพร้อมและความสนใจของตัวเกษตรกรเองเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริงในฟาร์มของตนเอง จึงจำเป็นต้องกำหนดเป็นแนวทางเฉพาะหลักสูตรที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่สามมีความจำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ ทั้งตัวเกษตรกรต้นแบบเอง นักวิชาการ ตลอดจนเกษตรกรที่ให้ความสนในเข้ารับการฝึกอบรมในฟาร์มของเกษตรกรต้นแบบ โดยการสร้างระบบในการติดต่อและประสานงานประสานแผนอย่างเป็นรูปธรรม ในการขับเคลื่อนทั้งสามส่วนนี้จะอยู่ภายใต้กรอบหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นตัวกำหนดทิศทางและการขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กันทุกภาคส่วน มีการทดสอบทดลอง และพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคม และตรงกับความต้องการของเกษตรกร

แนวคิดทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. แนวคิดทฤษฎีใหม่

“วิถีทางดำเนินของบ้านเมืองและของประชาชนทั่วไป มีความเปลี่ยนแปลงมาตลอด เนื่องจากความวิปริตของวิถีแห่งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่น ๆ ของโลก ยกยิ่งที่เราจะหลีกเลี่ยงให้พ้นได้ จึงทำให้ต้องระมัดระวังระคับประคองตัวเรามากเข้า โดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัดเพื่อที่จะอยู่ให้รอดและก้าวหน้าไปได้โดยสวัสดิ์” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ 31 ธันวาคม 2532 (สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 13)

“ขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอกิน มีความสงบและทำงานตั้งอิทธิฐาน ตั้งปฏิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกิน มีความสงบและทำงานตั้งอิทธิฐาน ตั้งปฏิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกิน ไม่ใช่ว่ารุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่าจะมีความพอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพอกินพอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้ ฉะนั้นถ้าทุกท่านซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความคิดและมีอิทธิพล มีพลังที่จะทำให้ผู้อื่น ซึ่งมีความคิดเหมือนกันช่วยกันรักษาส่วนรวมให้อยู่ดีกินดีพอสมควร ขออย่าพอกินพอกิน มีความสงบ ไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้จากเราไปได้ ก็จะเป็น

ของขวัญวันเกิดที่ถาวรที่จะมีคุณอยู่ตลอดกาล” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542 (สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 13)

ปัญหาหลักของเกษตรกรที่สำคัญ คือการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรกรรม

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่เกษตรที่อาศัยน้ำฝน ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศที่อยู่ในเขตที่มีน้ำฝนค่อนข้างน้อยและส่วนมากเป็นนาข้าวและพืชไร่ เกษตรกรยังคงทำการเพาะปลูกได้ปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น และมีความเสี่ยงกับความเสียหายอันเนื่องมาจากความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศและฝนทิ้งช่วง แม้ว่าจะมีการขุดบ่อหรือสระเก็บน้ำไว้ใช้บ้างแต่ก็มีขนาดเพียงพอ หรือมีปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นปัญหาให้มีน้ำใช้ไม่เพียงพอ รวมทั้งระบบการปลูกพืชไม่มีหลักเกณฑ์ใดๆ และส่วนใหญ่ปลูกพืชชนิดเดียวด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานพระราชดำริเพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบความยากลำบากดังกล่าวให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤติ โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำ ได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก พระราชดำรินี้ ทรงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารการจัดการที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ เมื่อพุทธศักราช 2489 เป็นต้นมา พระองค์ได้เสด็จแปรพระราชฐานและเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมพสกนิกร โดยเฉพาะประชาชนในชนบทและท้องถิ่นทุรกันดารทั่วราชอาณาจักรอย่างสม่ำเสมอ พระองค์ได้ทรงประสบกับความทุกข์ยากของพสกนิกรด้วยพระองค์เอง โดยเฉพาะพสกนิกรที่เป็นเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ คนเหล่านี้ล้วนแต่ประสบกับปัญหาในการประกอบอาชีพ เนื่องจากอาชีพการเกษตรนั้นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลมฟ้าอากาศ รวมทั้งศัตรูพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีสภาพเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก เมื่อก่อนดินเคยอุดมสมบูรณ์ ปลูกพืชอะไรก็เจริญเติบโต สามารถเก็บเกี่ยวผลิตผลได้ แต่ปัจจุบันดินมีสภาพที่เสื่อมโทรมขาดแร่ธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช โรคและแมลงศัตรูต่าง ๆ ก็ระบาดรุนแรงมากขึ้น ปลูกพืชอะไรถ้าหากไม่ใส่ปุ๋ย ไม่ฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืช ก็จะไม่ได้เก็บเกี่ยวผลิตผล ไม่เพียงแต่โรคและแมลงศัตรูพืชเท่านั้น ยังมีภัยพิบัติทางธรรมชาติอีกมากมายที่ก่อให้เกิดปัญหาในการประกอบอาชีพของเกษตรกร เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม พายุ ลูกเห็บ เป็นต้น นอกจากนี้ การประกอบอาชีพทางการเกษตรนั้น ยังขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมอื่น ๆ เช่น สภาพเศรษฐกิจและการตลาดเป็นสำคัญ ถ้าหากปีใดเศรษฐกิจดี ตลาดมีความต้องการสูง ราคาผลิตผลทางการเกษตรก็จะดีไปด้วย เกษตรกรที่ประกอบอาชีพนี้ก็จะขายผลิตผลได้ใน

ราคาสูง สามารถมีรายได้เพียงพอต่อการครองชีพภายในครอบครัว แต่ถ้าหากปีใดเศรษฐกิจตกต่ำ รายได้ไม่คุ้มกับต้นทุนที่ลงไป ประสบกับภาวะขาดทุน บางรายถึงกับล้มละลายไปก็มีไม่น้อย

ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ทรงทราบและตระหนักถึงความทุกข์ยากของพสกนิกรของพระองค์ จึงทรงพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพของเกษตรกร โดยเน้นที่เกษตรกรยากจนในเขตน้ำฝน ทรงกิดค้นวิธีการที่ช่วยเหลือราษฎรด้านการเกษตร จึงได้ทรงคิด “ทฤษฎีใหม่” ขึ้น เมื่อปี 2535 ณ โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดชัยมงคลพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริจังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับทำการเกษตรให้แก่ราษฎร ซึ่งมีอยู่กว่าร้อยละ 70 ของเกษตรกรทั้งประเทศ เกษตรกรเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 5-15 ไร่ แนวทางการแก้ปัญหาก็คือ การจัดการแหล่งน้ำให้พอเพียงต่อการปลูกพืชในช่วงที่ไม่มีฝน เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการปลูกพืช หากมีน้ำเพียงพอ เกษตรกรก็สามารถปลูกพืชได้ทั้งปี มีงานทำและมีรายได้ตลอดทั้งปี ไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น ดังกระแสพระราชดำรัสความว่า “หลักสำคัญต้องมีน้ำบริโภค น้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะเรามีชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้” นอกจากการจัดการในเรื่องแหล่งน้ำแล้ว การแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพตามแนวพระราชดำรินี้ ยังเน้นการจัดการระบบการปลูกพืชที่เหมาะสม เช่น แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวไว้บริโภคในครอบครัว และพื้นที่ปลูกพืชอื่น ๆ ไว้บริโภค ใช้สอย และจำหน่าย แนวทางการประกอบอาชีพการเกษตรแบบนี้จะทำให้เกษตรกรมีงานทำ มีอาหารไว้บริโภค มีรายได้เพียงพอต่อการครองชีพสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามอัตภาพ อันจะเป็นการแก้ปัญหาในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร ซึ่งจะก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ นับว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติในอนาคต แนวคิดในการแก้ปัญหาคือการประกอบอาชีพการเกษตรตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นี้ จึงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่ (New Theory) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Farming)”

1. ความสำคัญของทฤษฎีใหม่

“ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวทางหนึ่งซึ่งเป็นความหวังที่จะทำให้เกษตรกรไทยมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และจะทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศชาติโดยรวมมีความเข้มแข็งและมั่นคงตลอดไป เนื่องจากการเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนาการประกอบอาชีพของเกษตรกรที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เมื่อเกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำ มีรายได้

เพียงพอต่อการดำรงชีพ และครอบครัวอยู่อย่างอบอุ่นและมีความสุข ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศไทยมีสภาพเช่นนี้แล้ว ก็จะทำให้ประเทศไทยมั่นคงทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทฤษฎีใหม่จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อประเทศไทยยิ่ง ความสำคัญของเกษตรทฤษฎีใหม่ สรุปได้ดังนี้

1.1 ทฤษฎีใหม่สามารถลดและแก้ปัญหาภัยแล้งได้เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า พื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่ของประเทศไทย คือ กว่าร้อยละ 70 อยู่นอกเขตชลประทาน ซึ่งเป็นเขตการเกษตรที่อาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ประเทศไทยมีระบบชลประทานทั้งประเทศประมาณ ร้อยละ 21 ของพื้นที่การเกษตรเท่านั้นหลักการของทฤษฎีใหม่ก็คือ การขุดสระน้ำเพื่อกักเก็บน้ำในช่วงที่มีฝนตกสำหรับเก็บไว้ใช้ในการเกษตร ยามขาดแคลน ซึ่งจะทำให้เกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรในเขตน้ำฝนของภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีน้ำไว้ใช้ในยามที่ขาดแคลน นับว่าทฤษฎีใหม่นี้สามารถแก้ปัญหาหรือลดปัญหาความแห้งแล้งที่เกษตรกรประสบอยู่โดยทั่วไปในปัจจุบันได้ในระดับหนึ่ง

1.2 ทฤษฎีใหม่ทำให้การใช้พื้นที่การเกษตรมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จากหลักการทฤษฎีใหม่ที่มีการจัดสรรพื้นที่ปลูกพืชอย่างเหมาะสม เช่น แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าว และปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ได้แก่ พืชไร่ ไม้ผล พืชผัก สมุนไพร และไม้ใช้สอย รวมทั้งมีการจัดแบ่งพื้นที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย และในบริเวณที่อยู่อาศัยนี้เอง สามารถใช้เป็นที่ปลูกผักสวนครัว พืชเห็ดและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค การจัดสรรพื้นที่แบบนี้จะทำให้พื้นที่ทุกส่วนได้นำมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ สามารถใช้พื้นที่ได้ตลอดทั้งปี ผิดกับเมื่อก่อนที่เกษตรกรส่วนใหญ่มักจะปลูกพืชชนิดเดียว พื้นที่ก็ไม่ได้นำมาใช้เต็มที่ มีการใช้เฉพาะที่หรือบางฤดูกาลเท่านั้น

1.3 ทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคอย่างเพียงพอ การแบ่งพื้นที่ออกเป็นสวน ๆ อัน ได้แก่

ส่วนแรกประมาณร้อยละ 30 สำหรับขุดสระน้ำ สามารถใช้เลี้ยงปลาไว้บริโภคในครัวเรือนได้

ส่วนที่ 2 ประมาณร้อยละ 30 ใช้สำหรับปลูกข้าว จะทำให้เกษตรกรมีข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักไว้บริโภคภายในครัวเรือนอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

ส่วนที่ 3 ประมาณร้อยละ 30 ใช้สำหรับปลูกพืชชนิดอื่นๆ เช่น พืชไร่ ไม้ผล พืชผัก ผลผลิตจากพืชเหล่านี้ก็สามารถนำมาบริโภคได้เช่นกัน นอกจากนี้บริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยก็สามารถใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ พืชเห็ด สำหรับใช้เป็นอาหารบริโภคภายในครัวเรือน จึงถือได้ว่าเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ สามารถทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

1.4 ทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากทฤษฎีใหม่เป็นระบบการเกษตรที่จัดให้มีแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรมีการจัดสรรพื้นที่สำหรับปลูกพืชหลายชนิดอย่างเหมาะสมและหมุนเวียนปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี เป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างคุ้มค่าและมีรายได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี โดยรวมแล้วจึงทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ต่างจากเมื่อก่อนที่เกษตรกรมีรายได้จากการปลูกพืชชนิดเดียวหรือมีเพียงครั้งเดียวในหนึ่งปี จึงไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ

1.5 ทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีงานทำตลอดทั้งปี โดยปกติแล้วเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทานนั้น จะประกอบอาชีพหรือปลูกพืชเพียงปีละครั้ง มีช่วงระยะเวลาการทำงานในแต่ละปีประมาณ 3 – 4 เดือนเท่านั้น เวลาที่เหลือก็เป็นการว่างงานตามฤดูกาล บางรายก็ต้องเดินทางไปทำงานที่อื่น แต่เมื่อเกษตรกรเข้าร่วม โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่แล้ว ทำให้มีงานทำตลอดทั้งปี ไม่ต้องไปหางานทำที่อื่น นับว่าเกษตรทฤษฎีใหม่ช่วยแก้ปัญหาการว่างงานในท้องถิ่นที่เป็นการว่างงานตามฤดูกาลได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นการแก้ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานของประชากรในระดับชุมชนและระดับประเทศได้ เพราะถ้าหากเกษตรกรทำ มีรายได้ในท้องถิ่นของตนเองแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น

1.6 ทฤษฎีใหม่ทำให้ปัญหาสังคมลดลง จากที่กล่าวมา นับว่าเกษตรทฤษฎีใหม่สามารถทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ เกษตรกรก็ไม่ต้องไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมหรือบริการตามเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ๆ ของประเทศ เพราะการที่เกษตรกรต้องอพยพไปอาศัยอยู่ตามเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่นั้น ก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องที่อยู่อาศัยและชุมชนแออัด นอกจากนี้ ยังเกิดปัญหาในด้านครอบครัวของเกษตรกรเอง เพราะเมื่อเกษตรกรออกไปทำงานที่อื่น ทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาครอบครัวตามมามากมาย เช่น บุตรหลานไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดู จากบิดามารดา ขาดการศึกษา ดิฉยาสเสพติด ซึ่งล้วนแต่จะก่อให้เกิดปัญหาต่อครอบครัว สังคม และประเทศชาติ แต่เมื่อเกษตรกรทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ จะทำให้เกษตรกรมีงานทำอยู่กับบ้าน มีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ปัญหาต่างๆ เหล่านี้จะลดน้อยลง

1.7 ทฤษฎีใหม่สามารถลดการสูญเสียเงินตราต่างประเทศได้ ลักษณะของเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นจะเน้นการใช้แรงงานภายในครอบครัว ถ้าเกษตรกรมีสมาชิกภายในครอบครัว 5 – 6คน ก็จะสามารมีแรงงานเพียงพอสำหรับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ประมาณ 15 ไร่ได้การดำเนินงานก็ไม่จำเป็นต้องพึ่งเครื่องจักรและอุปกรณ์จากภายนอกหรือจากต่างประเทศมากนัก อีกประการหนึ่งแนวทางของเกษตรทฤษฎีใหม่ มักจะเน้นการใช้

เทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นการใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ในการปลูกพืช และการใช้สารสกัดจากธรรมชาติหรือสมุนไพร ในการป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช

1.8 ทฤษฎีใหม่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศมั่นคงยิ่งขึ้น ดังคำที่กล่าวกันมาตั้งแต่อดีตว่า "ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ"ทฤษฎีใหม่จะทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของชาติมีความมั่นคง เนื่องจากมีงานทำ มีอาหารบริโภค มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงทำให้เกษตรกรมีกำลังในการจับจ่ายใช้สอยตามอัตราภาพ ดังนั้นเมื่อเกษตรกรซึ่งเป็นฐานของประเทศมีความมั่นคงก็จะทำให้ประเทศชาติมั่นคง ระบบเศรษฐกิจของประเทศส่วนรวมก็จะมั่นคงตามมาด้วย และถ้าหากเกษตรกรไทยปฏิบัติหรือทำเกษตรทฤษฎีใหม่และยึดหลักการเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาเป็นเวลานานแล้วประเทศชาติก็คงไม่ต้องประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจเช่นในปัจจุบัน

1.9 ทฤษฎีใหม่ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นทฤษฎีที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อนำทฤษฎีนี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งยึดหลักการพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเคร่งครัด ก็จะเป็นที่มั่นใจได้ว่าประชากรจะมีแต่ความสมบูรณ์พูนสุข ไม่มีปัญหาการว่างงาน และขาดแคลนอาหารบริโภค ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมก็จะลดน้อยลง ประเทศชาติก็จะมั่นคงแข็งแรง ลดการพึ่งพาจากภายนอกหรือต่างประเทศ ดังนั้น การพัฒนาการประกอบอาชีพการเกษตรตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นี้จะเป็นการพัฒนาประเทศชาติอย่างยั่งยืนตลอดไป

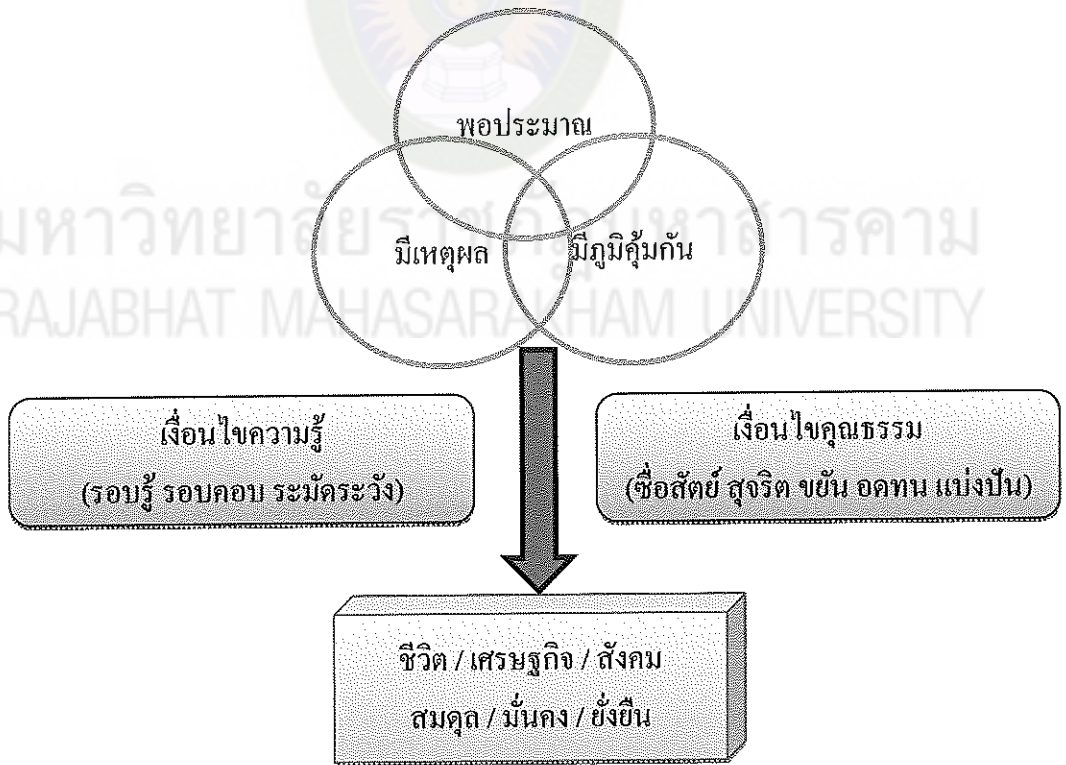
2 แนวทางการดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่

การดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้วางแนวทางให้เกษตรกรในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น มีการบริหารและจัดแบ่งที่ดินแปลงเล็ก ออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจนเพื่อประโยชน์สูงสุดของเกษตรกร ซึ่งไม่เคยมีใครคิดมาก่อน มีการคำนวณ โดยหลักวิชาการเกี่ยวกับปริมาณน้ำฝนที่จะกักเก็บให้พอเพียงพอต่อการเพาะปลูกได้ตลอดปี มีการวางแผนที่สมบูรณ์แบบ พื้นฐานที่สำคัญของเกษตรกรที่จะปฏิบัติทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง ได้แก่ มีพื้นที่ก่อนขังน้ำประมาณ 15 ไร่ ก่อนขังยากจน จำนวนสมาชิกปานกลาง (ไม่เกิน 6 คน) อยู่ในเขตใช้น้ำฝนธรรมชาติ ฝนไม่ชุกมากนัก ดินมีสภาพอุดมสมบูรณ์เก็บกักน้ำได้ ในระยะแรกจะผลิตพอเพียงเลี้ยงตัวได้ แต่จะต้องกินอยู่อย่างประหยัด มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามัคคี และช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับเพื่อนบ้าน หลักการที่สำคัญของการปฏิบัติ คือรู้จักการบริหารและ

จัดการดินและน้ำ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับการบริหารเวลา บริหารเงินทุน และกำลังคน เพื่อได้บังเกิดผลผลิตเป็นอาหารและรายตลอดปีและผลจากการที่ได้ทรงคิดและคำนวณ พระองค์ได้ทรงแนะนำให้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วนร้อยละ 30 : 30 : 30 : 10 (ภายหลังสัดส่วนนี้ทรงมีพระราชวินิจฉัยให้ยึดหยุ่นได้บ้าง) และทำกิจกรรมดังนี้สำหรับเกษตรกรรายย่อย โดยมีการบริหารจัดการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

3 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้นหรือทฤษฎีขั้นก้าวหน้า

การจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง ประมาณ 30% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝน และใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่างๆพื้นที่ส่วนที่สอง ประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันสำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้พื้นที่ส่วนที่สาม ประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย พื้นที่ส่วนที่สี่ ประมาณ 10% เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์และโรงเรือนอื่นๆ

แผนภาพที่ 1 แสดงแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชดำริสแก่มหชนิกกรชาวไทยมาโดยตลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 และภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ได้ทรงเน้นย้ำเป็นแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ ทั้งนี้จะต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึก ในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชดำรัสว่า “การจะเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เราพอกินและมีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตนเอง” ระบบเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งเน้นให้บุคคลสามารถประกอบสัมมาอาชีพ ได้อย่างยั่งยืน และใช้จ่ายเงินให้ได้มานั้นซึ่งปัจจัยในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงและประหยัด ตามกำลังของเงินของบุคคลนั้นที่ได้มาจากการประกอบสัมมาอาชีพ โดยปราศจากการกู้หนี้ยืมสิน และถ้ามีเงินเหลือก็แบ่งเก็บออมไว้บางส่วน ช่วยเหลือผู้อื่นบางส่วน และอาจจะใช้จ่ายมาเพื่อปัจจัยเสริมอีกบางส่วน (ปัจจัยเสริมในที่นี้ เช่น ท่องเที่ยว ความบันเทิง เป็นต้น) สาเหตุที่แนวทางการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงได้ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในขณะนี้ เพราะสภาพการดำรงชีวิตของสังคมในปัจจุบัน ได้ถูกปลุกฝัง หรือสร้าง หรือกระตุ้นให้เกิดการใช้จ่ายอย่างเกินตัว ในเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเกินกว่าปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น การบริโภคเกินตัว ความบันเทิงหลากหลายรูปแบบ ความสวยความงาม การแต่งตัวตามแฟชั่น การพนันหรือเสี่ยงโชค เป็นต้น จนทำให้ไม่มรเงินเพียงพอเพื่อตอบสนองความต้องการเท่านั้น ส่งผลให้เกิดการกู้หนี้ยืมสิน เกิดเป็นวัฏจักรที่บุคคลหนึ่งไม่สามารถหลุดออกมาได้ ถ้าไม่เปลี่ยนแนวทางในการดำรงชีวิต

แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่งนี้ ได้มีตัวอย่างในการดำเนินงานอยู่ที่โครงการพัฒนาพื้นที่เกษตรน้ำฝน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านแดนสามัคคี อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

ประวัติความเป็นมา

เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จที่อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เพื่อสำรวจแหล่งที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำ สำหรับแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกแก่ราษฎร โอกาสนั้นพระองค์ได้มีพระราชปฏิสันถารกับราษฎรในละแวกนั้น และทรงทอดพระเนตรผลผลิตข้าวของราษฎร ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าว พระองค์พบว่าข้าวของราษฎรมีลักษณะเป็นเมล็ดลีบเกือบทั้งหมดมีเมล็ดดีเพียง 2 - 3 เมล็ดต่อรวง หากคิดเป็นปริมาณต่อไร่ก็ประมาณ 1 - 2 ถัง สาเหตุเนื่องมาจากฝนตกไม่สม่ำเสมอหรือฝนทิ้งช่วงระยะข้าวกำลังออกรวง พระองค์จึงทรงคิดหาทางช่วยเหลือราษฎร โดยรับสั่งให้จัดซื้อที่ดินในบริเวณนั้น (บริเวณบ้านกุดตอแก่น) ประมาณ 10 ไร่ เพื่อทำโครงการที่เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน และนำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง ต่อมาได้มีราษฎรจำนวน 2 ราย จะขออน้อมเกล้าถวายที่ดินรายละ 5 ไร่ รวมเป็น 10 ไร่ เพื่อทำโครงการตามพระราชดำริ และต่อมาอีกไม่นานก็มีราษฎรอีกจำนวน 3 ราย น้อมเกล้าถวายที่ดินรายละ 1 ไร่ เศษ รวมพื้นที่ทั้งหมดเป็น 13 ไร่ 3 งาน กรมชลประทานได้พิจารณาจัดสร้างแหล่งน้ำเพื่อสนับสนุนการเพาะปลูก โดยดำเนินการขุดสระเก็บน้ำตามทฤษฎีใหม่ เหมือนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการที่โครงการพัฒนาวัดมงคลชัยพัฒนา อำเภอเมืองจังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นว่า แม้มีพื้นที่ถือครองขนาดเล็ก และมีสภาพแห้งแล้งก็สามารถจะพัฒนานำไปใช้ประโยชน์ได้ต่อมา เมื่อกรมชลประทานขุดสระเก็บน้ำ (ประมาณเดือนกันยายน 2536) คณะทำงานศึกษาและพัฒนาเกษตรกรรม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ จังหวัดสกลนคร ก็ได้เข้าวางรูปแบบและดำเนินการในลักษณะทฤษฎีใหม่ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ราษฎร จนกระทั่งปัจจุบัน

งานสภาพพื้นที่เป็นท้องทุ่งลักษณะลาดเอียงเล็กน้อย ดินในพื้นที่เป็นดินชุด ร้อยเอ็ด มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำจากผลการวิเคราะห์ดิน โดยสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 พบว่าดินมีสภาพเป็นกรด มีค่า PH 5.1 มีอินทรีย์วัตถุต่ำมาก คือ 0.52 % ธาตุอาหารฟอสฟอรัสน้อยคือ 8.8 ppm และธาตุอาหารโปแตสเซียม 52.2 ppm หน่วยงานรับผิดชอบสำนักงานกปร. งานศึกษาและพัฒนาเกษตรกรรม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ จังหวัดสกลนคร และหน่วยงานราชการอื่น ๆ

การดำเนินการ

กรมชลประทานได้ดำเนินการขุดสระเก็บน้ำ ในช่วงเดือนสิงหาคม 2536 สระมีขนาด 50x98 ตารางเมตร มีความลึก 4 เมตร ซึ่งสามารถบรรจุน้ำได้ประมาณ 12,000 ลูกบาศก์เมตร น้ำในสระได้มาจากน้ำจากฝนมเพียงแห่งเดียวขณะทำงานจากงานศึกษาและพัฒนาเกษตรกรรม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนคร ได้เข้ามาดำเนินงานหลังจากขุดสระเก็บน้ำเสร็จ โดยแบ่งพื้นที่ 13 ไร่ 3 งาน เป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. สระน้ำ มีพื้นที่ประมาณ 3 ไร่ ใช้เป็นแหล่งน้ำในการเกษตร, อุปโภค และเลี้ยงปลา
  2. นา มีพื้นที่ประมาณ 3 ไร่ ใช้ปลูกข้าวและพืชไร่หลังนา
  3. พื้นที่ปลูกไม้ผล, พืชไร่ และพืชผัก ประมาณ 6 ไร่
  4. พื้นที่สำหรับที่อยู่อาศัย, ถนน และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ประมาณ 1 ไร่ 3 งาน
- การดำเนินการจะเป็นในรูปแบบเกษตรกรรมผสมผสานมีการปลูกพืชร่วมกัน, เลี้ยงหมูร่วมกับ การเลี้ยงปลา โดยเน้นการใช้ปัจจัยจากพื้นที่

ผลการดำเนินงาน

1. งานข้าว ศึกษาเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการปลูกข้าวหน้าน้ำฝน ฤดูฝนปี 2538 ใช้พันธุ์ข้าว 3 พันธุ์ ปลูกโดยวิธีหว่านและ บักดำ ใส่ปุ๋ยเคมีสูตร (16-16-8) รองพื้น อัตรา 25 กิโลกรัม/ไร่ และแต่งหน้าด้วยปุ๋ยยูเรีย (46-0-0) อัตรา 10 กก./ไร่ ในระยะข้าว กำเนิดช่อดอก พื้นที่ปลูก รวม 2 ไร่ 1 งาน 47 ตารางวา ได้ผลผลิตรวม 1,148.5 กิโลกรัม หรือ 470 กิโลกรัม/ไร่ ถ้าจำหน่าย ข้าวเปลือกในราคา กิโลกรัมละ 4.50 บาท จะมีมูลค่ารวม 5,168.25 บาท/ไร่
2. การปลูกพืชไร่หลังนา ศึกษาความเป็นไปได้การปลูกพืชไร่ฝักสดหลังนา ในสภาพพื้นที่เกษตรใช้น้ำฝน บ้านแดนสามัคคี อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เกษตรกรจะปลูกข้าวเป็นพืชหลัก ตั้งแต่ช่วงเดือนมิถุนายน - กรกฎาคม ส่วนใหญ่จะปลูกพันธุ์ กข.6 ข้าวเหนียวสันป่าตอง และข้าวเจ้าหอมมะลิ 105 เพียงเล็กน้อย และ จะเก็บเกี่ยวข้าวในช่วงเดือน พฤศจิกายน ซึ่งตามแนวพระราชดำริ เกี่ยวกับทฤษฎีใหม่นั้น จะมีการขุดสระเก็บน้ำในเนื้อที่ 30 % ของพื้นที่ เพื่อใช้ในการเกษตร เพื่อแก้ปัญหาฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วง ในระหว่างการเพาะปลูกข้าว นอกจากนี้พื้นที่เหลือใช้ ได้กลับมาพัฒนาการปลูกไม้ผล พืชผัก และพืชไร่ในฤดูแล้งหลังเก็บเกี่ยวข้าว ดังนั้นจึงได้ศึกษาความเป็นไปได้การปลูกพืชไร่ฝักสด ได้แก่ ข้าวโพดหวานพิเศษสาวาย-เฮียน ถั่วพุ่มพันธุ์ KVC 7 และถั่วลิสง พันธุ์ไทนาน-9 ในสภาพนาไม่มีการเตรียมดิน โดยขุดหลุมปลูกข้าวต่อชั่ง โดยปลูกช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคม 2538

ผลของการศึกษาพบว่าข้าว โปดหวานพิเศษ ให้ความสูงเฉลี่ย 153 เซนติเมตร ให้การติดฝัก 1 ฝัก ต่อต้น การติดฝักดี 85% มีฝักเสีย เนื่องจากการหักล้มและถูกหนูทำลาย 15 % ฝักอยู่ในเกณฑ์ ปานกลางและขนาดใหญ่ มีความยาวฝัก 26 เซนติเมตร ให้ ผลผลิตฝักที่อยู่ในเกณฑ์ปานกลาง และขนาดใหญ่ มีความยาวฝัก 26 เซนติเมตร ให้ผลผลิตฝักสดอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานตลาด 7,200 ฝัก/ไร่ ถั่วพุ่มฝักสดพันธุ์ KVC 7 ให้ความสูงถึงทรงพุ่ม 66 เซนติเมตร จำนวน 12 ฝัก/ต้น ฝักดี 100 % ไม่พบโรคราที่ฝักที่มีหนอน เจาะฝักเพียงเล็กน้อย ความยาวฝัก 22 เซนติเมตร ให้ ผลผลิตฝักสด 858 กิโลกรัมต่อไร่ สำหรับถั่วลิสงฝักสดให้ความสูง 29 เซนติเมตร จำนวน 16 ฝักต่อต้น มีฝักเต็ม 66% และพบว่าฝักเสียเนื่องจากฝักอ่อนและเสียนดิน 34 % ให้ผลผลิตฝัก สด 240 กิโลกรัม ในลักษณะของเกษตรกรที่ปฏิบัติไร่นาสวนใหญ่จะใช้แรงงานในครัวเรือน แต่เมล็ดพันธุ์จะซื้อจากรัฐบาล หรือร้านค้า เมื่อวิเคราะห์ผลการทำไรชาดทุน พบว่าการ ปลูกข้าวโพดฝักสดจะให้กำไรสุทธิสูงสุด 7,040 บาท และมีการปฏิบัติและการดูแลรักษาน้อยกว่าถั่วพุ่ม สำหรับถั่วลิสง จะให้รายได้สุทธิต่ำสุด เมื่อสำรวจความชอบของเกษตรกร เกษตรกร ยอมรับการปลูกข้าวโพดฝักสด ถั่ว ลิสงฝักสดมากกว่าการปลูกถั่วพุ่ม เพราะตลาดของถั่วพุ่ม แคบ และถั่วพุ่มมีปัญหาเกี่ยวกับ โรคและแมลงมากกว่า มีการดูแลรักษาและฟัน สารเคมี มากกว่า เมื่อคำนึงถึงการผลิตแล้วถั่วลิสง จะมีการใช้แรงงานมากกว่าข้าวโพดฝักสด และถั่วพุ่ม ฝักสดในช่วงเก็บเกี่ยว เพราะว่า ถั่วลิสง จะต้องถอน ปิดฝักและทำความสะอาด ถ้าขายรูปเมล็ด แห้งก็ต้องตากแดด ดังนั้นถั่วพุ่มอาจจะเป็นทางเลือกใหม่เพื่อ ทดแทน ถั่วลิสง เมื่อขาดแรงงาน ในครอบครัวและถ้าตลาดถั่วพุ่มกว้างมากกว่านี้

3. งานพืชสวน บริเวณที่ดอน พื้นที่ประมาณ 6 ไร่ ปฏิบัติดูแลรักษา,ใส่ปุ๋ย, พรวนดิน,คลุมโคลน,รดน้ำ,ปลูกซ่อมและตอนกิ่ง ไม้ผล และพืชรวมต่าง ๆ ดังนี้

3.1 ไม้ผลหลัก ได้แก่ ขนุน มะพร้าว กระท้อน มะขาม ละมุด มะกอกน้ำ มะม่วง ฝรั่ง

3.2 ไม้ผลรอง (ปลูกร่วมไม้ผลหลัก) ได้แก่ มะนาว น้อยหน่า ส้มโอ ฝรั่ง

3.3 พืชพื้นเมืองและไม้ดอกไม้ประดับ

3.3.1 งานดูแลรักษา ได้แก่ ชะอมหวาน แค ตะไคร้ มะลิ บานไม่รู้โรย และหวาย

3.3.2 ปลูกเพิ่มในปี 2539 ได้แก่ นุ่น สะเดา ขี้เหล็ก มะขามป้อม มะเขือ พวง ข่า กระชาย และถั่วพุ่ม

3.4 พืชสวน พืชผักอายุสั้นที่ปลูก เช่น มะเขือเทศ ผลสดพันธุ์ดีคาทิพย์ โดยปลูกแซมแปลงมะม่วง (ระหว่างแถว) พื้นที่ 650 ตารางเมตร ปลูกช่วงระยะเดือน มิถุนายน 2539 - สิงหาคม 2539 ได้ผลผลิตรวม 261 กก. (642.4กก./ไร่) มีรายได้ทั้งหมด 2,695 บาท/พื้นที่ ปลูก กำไรสุทธิ 2,195 บาท/พื้นที่ 5,403 บาท/ไร่ หมายเหตุ : จำหน่ายมะเขือเทศผลสด ในราคา กิโลกรัมละ 10-15 บาท

4 งานปศุสัตว์ เลี้ยงสุกรพันธุ์หมอยาน ซึ่งเป็นพันธุ์ที่เลี้ยงง่ายและให้ลูกตก จำนวน 3 ตัว(เป็นแม่พันธุ์) โดยสร้างคอกบน สระเก็บน้ำขนาด 2 x 4 วัตถุประสงค์ : เพื่อ ขยายพันธุ์ และใช้ข้อมูลเป็นอาหารปลา/ปรับปรุงคุณภาพน้ำช่วงระยะเดือนตุลาคม 2538- กันยายน 2539 เลี้ยงสุกรแม่พันธุ์ พันธุ์หมอยาน จำนวน 2 ตัว ให้อาหาร โดยใช้ รำ,เศษผักที่มี ในพื้นที่ เช่น ผักบุ้ง,มันสำปะหลัง และเศษอาหาร ปรากฏว่า มีมูลค่า ทั้งหมด 6,300 บาท มี ต้นทุนผันแปร 2,735 บาท ดังนั้นกิจกรรมการเลี้ยงสุกร จะได้ผลตอบแทนทั้งสิ้น 3,565 บาท/ปี

5. สระเก็บกักน้ำ พื้นที่ 3 ไร่ มีความลึก 4 เมตร สามารถจุน้ำได้ประมาณ 10,000 - 12,000 ลูกบาศก์เมตร รับน้ำฝนเพียง อย่างเดียว ใช้น้ำจากสระกับกิจกรรมทางการ เกษตรในบริเวณพื้นที่โครงการ โดยใช้กับข้าวในระยะทิ้งช่วง ส่วนฤดูแล้งใช้กับ ไม้ผล พืชผัก และพืชไร่หลังนา

สรุป

ในโครงการพัฒนาพื้นที่เกษตรน้ำฝน บ้านแดนสามัคคี อำเภอเขาวง จังหวัด กาฬสินธุ์ดำเนินมาเป็นเวลา 3 ปี ได้พิสูจน์พระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ว่ามีความเหมาะสม สำหรับพื้นที่ที่ขาดแคลนน้ำในการเกษตร ข้าวที่ปลูกไม่ประสบปัญหาขาดน้ำตลอดฤดูปลูก เพราะสามารถ รับน้ำจากสระได้ ส่งผลให้ข้าวเพิ่มผลผลิตจากเดิมประมาณ 70% ซึ่งให้เห็นว่า เกษตรกรสามารถปลูกข้าวในพื้นที่จำกัด แต่ได้ผลผลิตเพียงพอสำหรับบริโภคตลอดปี น้ำที่ เหลือจากการปลูกข้าวก็สามารถนำไปใช้ในการปลูกพืชไร่หลังนาและไม้ผล ได้พืชไร่นา รับประทานผักสดเป็นพืชที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่ เนื่องจากเกษตรกรสามารถใช้บริโภคและ ขายได้ในตลาดท้องถิ่น โดยเฉพาะข้าวโพดฝักสดให้รายได้สุทธิสูงเหมาะสม ส่วนสุกรพันธุ์ หมอยานเป็นพันธุ์ที่เลี้ยงง่าย โดยใช้อาหารในพื้นที่ของเลี้ยงจากสุกรสามารถเป็นแหล่งอาหาร ของปลาที่เลี้ยงในสระอีกด้วย ส่วนไม้ผลที่ปลูกในพื้นที่คาดว่าจะมีรายได้แหล่งใหญ่ในอนาคต ของเกษตรกร และเกษตรกรสามารถใช้ผลผลิตจากพื้นที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีพและเพิ่ม รายได้ โดยไม่ต้องพึ่งพารายได้จากแหล่งอื่น

4 ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ลงมือปฏิบัติตามขั้นที่หนึ่งในที่ดินของตนจนได้ผลแล้วจะนั้นเกษตรกรก็จะพัฒนาตนเองไปสู่ขั้นพอยู่พอกิน เพื่อให้มีผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจึงควรที่จะต้องดำเนินการตามขั้นที่สอง คือให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม เพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการการศึกษา การพัฒนาสังคมซึ่งมีกิจกรรมดังนี้

1. การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน ฯลฯ) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิตโดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การหาน้ำและอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก

2. การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขยายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่นการเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดการยุ้งข้าวรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดี และลดรายจ่ายลงด้วย

3. ความเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ) ในขณะเดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารกินต่าง ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง

4. สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้) แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานีอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

5. การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา) ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

6. สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะส่วนราชการองค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ

5 ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม

สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพ และขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐ ภาคองค์กร พัฒนาเอกชน และภาคราชการในด้านการเงินทุนการตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

2. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักการของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การเดินสายกลาง ความพอเพียง การพอดี ความพอประมาณ หรือมัชฌิมปฏิปทา ซึ่งหลายท่านใช้ต่างกันแต่มุ่งไปในความหมายเดียว โดยกล่าวเป็นประเด็นหลักในการใช้หลักพอเพียง 3 หลักการ เพื่อจัดการทรัพยากรอย่างสมดุล (จिरายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และ ปรียานุช พิบูลย์สรารุช, 2552: 9-19) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐานคิดในการออกแบบนวัตกรรม เป็นตัวขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจน พัฒนาท้องถิ่นบนทางสายกลางเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งคนสังคมเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมและการเมืองโดยมีการวิเคราะห์อย่าง“มีเหตุผล” และใช้หลัก“ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนความสมดุลระหว่างความสามารถในการพึ่งตนเองกับการแข่งขันในเวทีโลกความสมดุลระหว่างสังคมชนบทกับเมืองเตรียม“ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทุกชั้นตอนต้องใช้ “ความรู้” ในการพัฒนาด้านต่าง ๆ ด้วยความรอบคอบเป็นไปตามลำดับขั้นตอนและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทยรวมทั้งเสริมสร้างศีลธรรมและสำนึกใน “คุณธรรม” จริยธรรมในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตด้วย “ความเพียร” จะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจกครอบครัวชุมชนสังคมและประเทศชาติ

แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริการประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกชั้นตอน และต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2550 : 8-11) ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนว่า เศรษฐกิจพอเพียงมิได้เน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว แต่ในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติงานของประชาชนและชุมชนทุกระดับจะต้อง

พอเพียงในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านวัตถุและจิตใจ หรือด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองและการบริหาร โดยคำว่า ความพอเพียง หมายถึง ทางสายกลาง

ทั้งนี้ ในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติงานของประชาชนและชุมชนต้องอาศัยความรู้ และคุณธรรมควบคู่กันไปด้วย โดยความรู้จะต้องประกอบด้วยความรู้ ความรอบครอบ และความระมัดระวังที่จะนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการคิดหรือการวางแผนและการปฏิบัติงานทุกขั้นตอน ส่วนคุณธรรมนั้น เป็นการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของประชาชนในชุมชน

ความเข้าใจพื้นฐานที่ควรคำนึงถึง 6 ด้าน ในการพัฒนา ได้แก่

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะต้องมีการสะท้อนถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นเพื่อสืบทอดเป็นฐานให้ชนรุ่นหลัง ได้เรียนรู้พัฒนาต่อยอด
2. ทรัพยากร จะต้องคำนึงถึงวัตถุดิบทรัพยากรใช้อย่างคุ้มค่า เพิ่มและทดแทนส่วนที่ใช้ไป
3. บริบท/วัฒนธรรม จะต้องเข้าใจในบริบทและวัฒนธรรมของตนเอง ของชุมชน นำพาความเจริญไปพร้อมกับวัฒนธรรมของชุมชน
4. ภูมิสังคม จะต้องอยู่บนพื้นฐานของสภาพภูมิศาสตร์ การดำรงชีวิต วิถีปฏิบัติของชุมชนให้คงอยู่
5. ศักยภาพการผลิต จะต้องอยู่บนศักยภาพการผลิตของตนแบบค่อยเป็นค่อยไป พัฒนาศักยภาพการผลิตไปพร้อมกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ และความเข้มแข็งสามารถแข่งขันได้
6. ประโยชน์การใช้งาน จะต้องมีการใช้งานเป็นที่ต้องการของกลุ่มผู้ใช้ สามารถใช้งานได้สะดวกคุ้มค่า

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559)

ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลต่อทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยยังต้องเผชิญกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ผันผวนซับซ้อนและคาดการณ์ผลกระทบได้ยากแม้ว่าในภาพรวมสังคมไทยมีภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้นในระดับหนึ่งและมีภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งแตกต่างกันไปทั้งในระดับปัจเจกครอบครัวชุมชนและสังคมแต่ก็ยังไม่เพียงพอรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพส่งผลให้ประเทศต้องเผชิญกับความเสี่ยงในหลายมิติ โดยเฉพาะความเสี่ยงจากการบริหารภาครัฐที่อ่อนแอ โครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สามารถ

รองรับการเติบโตอย่างยั่งยืนทั้งยังมีความเสี่ยงจากความเสี่ยงของค่านิยมที่ดิ่งงามในสังคมไทย ความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมรวมทั้งความเสี่ยงด้านความมั่นคงของประเทศจึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเสริมสร้างทุนที่มีอยู่ของประเทศให้เข้มแข็งทั้งทุนทางสังคมทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมเพื่อเตรียมพร้อมให้ประเทศสามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างยั่งยืนการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงมีแนวคิดที่มีความต่อเนื่องจากแนวคิดของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 - แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 โดยยังคงยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” รวมทั้ง “สร้างสมดุลการพัฒนา” ในทุกมิติและขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกระดับเพื่อให้การพัฒนาและบริหารประเทศเป็นไปในทางสายกลางมีการเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งมิติตัวคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยมีการวิเคราะห์อย่าง “มีเหตุผล” และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ความสมดุลระหว่างความสามารถในการพึ่งตนเองกับความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก ความสมดุลระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมืองมีการเตรียม “ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายในประเทศทั้งนี้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนต้องใช้ “ความรู้รอบรู้” ในการพัฒนาในด้านต่างๆด้วยความรอบคอบเป็นไปตามลำดับขั้นตอนและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทยรวมทั้งการเสริมสร้างศีลธรรมและสำนึกใน “คุณธรรม” จริยธรรมในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตด้วย “ความเพียร” อันจะเป็นภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้นในมิติการพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยงที่สังคมไทยต้องเผชิญและเสริมรากฐานของประเทศด้านต่างๆ ให้เข้มแข็งควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยให้มีคุณภาพก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงมีโอกาสดำเนินทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรมรวมทั้งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้และความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานการผลิตและการ

บริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่มั่นคงและยั่งยืนโดยมีการสร้างภูมิคุ้มกันในพื้นที่ต่างๆที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 11 ดังนี้

1. การพัฒนาคนและสังคมไทยมุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจกครอบครัวและชุมชนสู่สังคมที่มีคุณภาพสามารถจัดการความเสี่ยงและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

1.1 การสร้างความเป็นธรรมในสังคมให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้ทุกคนในสังคมไทยสามารถเข้าถึงบริการทางสังคมที่มีคุณภาพมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานในการสร้างอาชีพและรายได้ที่มั่นคงสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้ระบบบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใสยึดประโยชน์ส่วนรวมและเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนในกระบวนการพัฒนาประเทศ

1.2 การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงมีความพร้อมทั้งด้านร่างกายสติปัญญาและมีจิตใจที่สำนึกในคุณธรรมจริยธรรมมีความเพียรมีโอกาสดูแลและสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิตควบคู่กับการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคมและสถาบันทางสังคมให้เข้มแข็งและเอื้อต่อการพัฒนาคน

2. การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็งโดยใช้ภูมิปัญญาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์ให้ความสำคัญกับการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกันและมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกประกอบด้วย

2.1 การสร้างความเข้มแข็งภาคเกษตรความมั่นคงของอาหารและพลังงานให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนเพื่อให้ภาคเกษตรเป็นฐานการผลิตอาหารและพลังงานที่มีความมั่นคงโดยการเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพการผลิตภาคเกษตรการสร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขณะเดียวกันให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงานชีวภาพทั้งในระดับครัวเรือน

ชุมชนและประเทศเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ภาคเกษตรสามารถพึ่งตนเองได้และเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ได้อย่างมั่นคง

2.2 การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนให้

ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานความรู้ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาภายใต้ปัจจัยสนับสนุนที่เอื้ออำนวยและระบบการแข่งขันที่เป็นธรรมมุ่งปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสาขาบริการที่มีศักยภาพพัฒนาภาคอุตสาหกรรมสู่อุตสาหกรรมฐานความรู้เชิงสร้างสรรค์และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ควบคู่ไปกับการปฏิรูปกฎหมายและกฎระเบียบต่างๆและบริหารจัดการเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เป็นฐานเศรษฐกิจของประเทศที่เข้มแข็งและขยายตัวอย่างมีคุณภาพ

2.3 การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมมุ่งเชื่อมโยงมิติของการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศกับมิติของความร่วมมือกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานของการพึ่งพาซึ่งกันและกันและมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาความร่วมมือแบบหุ้นส่วนการพัฒนาที่ยั่งยืนและสร้างปฏิสัมพันธ์ในความร่วมมือระหว่างประเทศอย่างสร้างสรรค์เตรียมความพร้อมประเทศไทยในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคีการพัฒนาภายในประเทศตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่นให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง

3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนมุ่งบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เพียงพอต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ปรับกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติเพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกันสามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิตให้คนในสังคมไทย

โดยสรุปการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯฉบับที่ 11 จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ในมิติต่าง ๆ ให้แก่ครอบครัวชุมชนสังคมและประเทศชาติโดยใช้แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯฉบับที่ 10 พร้อมทั้งขยายการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพจาก 3 ทุนคือทุนสังคมทุนเศรษฐกิจและทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น 6 ทุนได้แก่ทุนมนุษย์ทุน

สังคมทุนกายภาพทุนทางการเงินทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะสร้างฐานทางปัญญาเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้กับคนและสังคมไทยเป็นสังคมที่มีคุณภาพมีระบบเศรษฐกิจสีเขียวที่ใช้ความรู้และจุดแข็งของอัตลักษณ์ไทยไปปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรมที่เข้มแข็งเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจในภูมิภาคอย่างรู้เท่าทันสร้างความยั่งยืนของภาคเกษตรและความมั่นคงด้านอาหารพลังงานรวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับการเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาลและความสามัคคีในทุกภาคส่วนและทุกระดับเป็นฐานการพัฒนาประเทศที่มั่นคงและสมดุลมุ่งสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและเป็นธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นคำที่นิยมใช้กันในหมู่นักวิชาการนักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่าภูมิปัญญาไว้หลายระดับและหลายท่านด้วยกันมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกันและความหมายคล้ายคลึงกันดังนี้

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ผ่านการคิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและใช้แก้ปัญหาจนได้แนวทางที่เหมาะสมดังที่พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯรัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 75 พระพรรษา (2545) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 :821) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 45) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาว่าอันอวัลเจ (Knowledge) ความรู้ของท้องถิ่นพื้นความรู้ความสามารถองค์ความรู้ความสามารถและทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรรเรียนรู้และถ่ายทอดสืบกันมาเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตและสอดคล้องกับประจักษ์ผลเรื่อง (2542 : 8) ได้ประมวลความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึงองค์ความรู้ของท้องถิ่นอันเป็นผลผลิตที่ได้มาจากกระบวนการวิเคราะห์สังเคราะห์และทดลองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังในลักษณะการปฏิบัติการ (Operation Research) ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นจนได้ข้อสรุปชัดเจนและเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกันโดยทั่วไปว่าสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นสุขหรือป้องกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

นักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกันในลักษณะความรู้และการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษสมดังกฤษณาวิชาสันต์และคณะ (2542 : 56) สรุปว่า

ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่างๆและสถาบันทางสังคมอื่น ๆ สอดคล้องกับอุบลรัตน์กิจไมตรี (2542 : 10) ได้กล่าวว่าความรู้ที่ได้สั่งสมสืบทอดและปฏิบัติต่อกัน ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นเกิดจากการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง สอดคล้องกับวิโรจน์ศรีโกคาและคณะ (2544 : 173) ได้กล่าวว่าองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สืบทอดกันมาเป็นศักยภาพที่ใช้แก้ปัญหาปรับตัวเรียนรู้และมีการสืบทอดไปสู่รุ่นใหม่เป็นแกนของชุมชนซึ่งจรรโลงให้อยู่รอดปลอดภัยถึงปัจจุบัน

นักวิชาการที่ให้ความหมายในลักษณะเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตว่าเป็นปรัชญาเป็นนามธรรมที่มีคุณค่าตามทฤษฎีของเสรีพงศ์พิศ (2544 : 12) และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 621) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาหมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้านซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตายคุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวันคล้ายคลึงกับทฤษฎีของเมธีอาวุโสประเวศวะสี (2541 : 20) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมความรู้ต่างๆด้วยระยะเวลาที่ยาวนานมีลักษณะ 4 ประการได้แก่มีวัฒนธรรมเป็นฐานความรู้ไม่ใช่วิทยาศาสตร์มีบูรณาการสูงมีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งและเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรมทฤษฎีดังกล่าวคล้ายคลึงกับอินทริาหรีย์สาย (2545 : 19) กล่าวว่าความสามารถและทักษะแห่งการดำรงชีวิตจากประสบการณ์ที่มนุษย์เข้าใจจริงและผ่านกระบวนการคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาภูมิปัญญาเป็นนามธรรมคือไม่มีตัวตนที่จะจับต้องได้เป็นความสำนึกความคิดความจำแต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออกและสำลึกรักสุทธิ (2545 : 10) สรุปว่าการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัยมีลักษณะเป็นองค์รวมมีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต

ความหมายในลักษณะความรู้ความเชื่อจารีตประเพณีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่หลากหลายมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติได้มีนักวิชาการที่ให้ความหมายดังนี้วิฑูยากรวิเชียรกุล (2544 : 144-146) ให้ความหมายว่าหมายถึงความรู้ความคิดความเชื่อความสามารถที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสังคมวัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้การปรับตัวในการดำรงชีวิตตามแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับความหลากหลายทางชีวภาพทั้งในด้าน

การใช้ประโยชน์และการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชนซึ่งหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชุมชน

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าภูมิปัญญาหมายถึงองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่เรียนรู้สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นผลผลิตที่ได้มาจากกระบวนการวิเคราะห์สังเคราะห์และทดลองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังจนได้ข้อสรุปชัดเจนและเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกันโดยทั่วไปว่าสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดีภูมิปัญญา ได้ถูกกล่าวขานเมื่อประเทศเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจนโยบายของการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ถูกกละเลมาเป็นเวลานานเพราะผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ประชาชนในประเทศได้พบเรียนเมื่อสังคมเกิดปัญหาแล้วเราไม่สามารถปรับตัวเองได้แก้ปัญหาด้วยตนเองไม่ได้เนื่องจากในอดีตความรู้ทักษะที่นำมาใช้เป็นความรู้สากลแต่เพียงอย่างเดียวจึงมีหลายหน่วยงานที่ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาในฐานะเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นความสำคัญของภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ สมดังพระศนะของพระสวะลี (2541 : 41-67) และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544 : 14) ได้กล่าวไว้ว่าเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทยจึงมุ่งเน้นการสร้างสังคมไทยเป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมซึ่งเป็นภูมิธรรมภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้สามารถเป็นพลังที่จะสานต่อไปในอนาคต ได้ภูมิปัญญานี้อาจสะท้อนออกมาในรูปศาสนาประเพณีความเชื่อและแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและที่สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

ชาวบ้านมองภูมิปัญญาเป็นเรื่องของวิถีชีวิตหลักการดำเนินชีวิตด้วยปัญญาสัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสร้างสรรค์และทรงคุณค่าทางจิตวิญญาณไม่สามารถอธิบายเป็นวิทยาศาสตร์ได้แต่ก็เป็นหลักวิชาการของชาวบ้านดังพระศนะของพนิตนาฎลักณา ไชยมิตร (2534 : 136) และมรว.อภินิรพีพัฒน์ (2547 : 28 -31) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้ลึกซึ้งและถูกต้องตามหลักวิชาการย่อมเป็นผลให้เข้าใจภูมิปัญญาของชาติได้อย่างถูกต้องและชัดเจนชาวบ้านอธิบายแบบวิทยาศาสตร์อย่างที่เราเรียนมาไม่ได้แต่ว่าเขาเข้าใจความลึกซึ้งและความเหมาะสมกับท้องถิ่นสูงมากเพราะอยู่ที่นั่นมาเป็นเวลานานทั้งยังสามารถนำภูมิปัญญาไปใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของสังคมและประเทศชาตินั้น ได้อีกด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นวัฒนธรรมเพราะ

เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์การที่เราจะทำงานโดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านเคารพภูมิปัญญาชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านเรื่องในอดีตชาวบ้านในหลายมิติสอดคล้องกับอำนาจที่กาญจนพันธ์ (2544 : 164-166) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญาเป็นพลวัตของชุมชนในมิติทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นพลังทางสังคมมิติทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย 3 ระบบคือ

1. ระบบคุณค่าหมายถึงศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์มักแสดงออกในรูปของความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนของธรรมชาติ

2. ระบบภูมิปัญญาซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคมการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อมปรากฏให้เห็นในกระบวนการเรียนรู้การสร้างสรรค์การผลิตใหม่และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจหมายถึงศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่นเพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้สร้างสรรค์ผลิตใหม่และถ่ายทอดภูมิปัญญาและอำนาจแสดงถึงศักยภาพของชุมชน

นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องศึกษาเกี่ยวกับประเภทของภูมิปัญญาได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกันดังนี้เสรีพงศ์พิศ (2539 : 147) และชาญพงษ์ถูกจิตร (2542 : 35) กล่าวว่าภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมี 2 ลักษณะคือ 1. ลักษณะที่เป็นนามธรรมระดับที่ลึกลงไปเช่นระบบความคิดระบบคุณค่าเป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตายคุณค่าและความหมายของสิ่งต่างๆในชีวิตประจำวัน 2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมที่สังเกตได้จากภายนอกเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่างๆที่เห็นได้ชัดเจนเช่นการทำมาหากินการเกษตรหัตถกรรมศิลปะดนตรีภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมจะสะท้อนออกมาใน 5 ลักษณะคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อมสัตว์พืชธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่นๆที่ร่วมกันในสังคมหรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้
4. องค์ความรู้ที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศทั้งหมดทั้งในแง่ความรู้

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอยู่รอดของชุมชนความรู้ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรเพื่อให้เป็นฐานทรัพยากรในชุมชน

5. ระบบความคิดระบบคุณค่าระบบความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับชุมชนภูมิปัญญาชาวบ้านตามอัตถประโยชน์เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์รวมรอบด้านมีอาจแยกออกจากกันได้ยศสันตสมบัติ (2542 : 63 -68) และสุทธิวงศ์พงศ์ไพบูลย์ (2540 : 34 – 41) แบ่งภูมิปัญญาได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพมีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอดอยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตภาพ
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สินทุกคนต่างพยายามจะให้ตนมีชีวิตที่ยั่งยืนมั่นคงทุ่มเทใช้สติปัญญาเพื่อให้บรรลุความต้องการเช่นการพึ่งตนเอง
3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างพิทักษ์ฐานะและอำนาจทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและตำแหน่งหน้าที่เพื่อช่วยในการดำรงชีพ
4. ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันเช่นการร่วมกันหาเงินบำรุงวัด
5. ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษคือสิ่งที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่นเช่นนักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่ายิ่ง
6. ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของอาหารและยาเป็นการบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็กๆน้อยที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันเช่นคนทรงหมอสุนไพรรู้ผู้ทำการประกอบพิธีกรรม
7. ภูมิปัญญาเป็นความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรซึ่งมีลักษณะซับซ้อนและพัฒนาจากความรู้พื้นฐานในด้านองค์ความรู้จัดระบบการผลิต
8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏในรูปของความเชื่อพิธีกรรมจารีตประเพณีและวิถีปฏิบัติ
9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนของวิถีคิดทำให้มององค์ความเชื่อบางประการว่าไม่ได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล

นิคมชมพูหลง (2545 : 25) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 45) ได้แบ่งจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรมหมายถึงความสามารถในการผสมผสานความรู้ทักษะและเทคนิคทางด้านเกษตรกรรมกับเทคโนโลยีโดยพัฒนาพื้นฐานคุณค่าเดิมซึ่งสามารถพึ่งพาตนเองได้ในสภาวะการณ์ต่าง ๆ
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรมหมายถึงการรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปการผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าของตลาดเพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภค

อย่างปลอดภัยประหยัดและเป็นธรรมอันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเอง ทางด้านเศรษฐกิจ ได้ตลอดจนการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรมเช่นการทอผ้าการจักสานกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

3. สาขาการแพทย์แผนไทยหมายถึงความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัยได้
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมายถึงความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์ จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน
5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชนหมายถึงความสามารถในด้านบริหารจัดการการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจในชุมชน
6. สาขาสวัสดิการหมายถึงความสามารถในการจัดการสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม
7. สาขาศิลปกรรมหมายถึงความสามารถในการผลิตงานด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่นจิตรกรรมประติมากรรมวรรณกรรมทัศนศิลป์คีตศิลป์ เป็นต้น
8. สาขาการจัดการหมายถึงความสามารถในการบริหารจัดการการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กรชุมชนองค์กรทางศาสนาองค์กรทางการศึกษาตลอดจนองค์กรทางด้านสังคมอื่น ๆ ในการจัดการศึกษาตลอดจนการจัดการเรียนการสอน
9. สาขาภาษาและวรรณกรรมหมายถึงความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่นภาษาโบราณภาษาไทยและการใช้ภาษาตลอดจนวรรณกรรมทุกประเภท
10. สาขาศาสนาและประเพณีหมายถึงความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าประเภทของภูมิปัญญาแบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ 1. ลักษณะที่เป็นนามธรรมเช่นระบบความคิดระบบคุณค่าเป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์เป็นปรัชญาในการดำเนินวิถีชีวิต 2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้านต่างๆที่เห็นได้ชัดเจนเช่นการทำมาหากินการเกษตรหัตถกรรมศิลปประดิษฐ์และสะท้อนออกมาใน 5 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติคนกับสังคมและสามารถจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขาสาขาการแพทย์แผนไทยเป็นความสามารถในการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัย

ได้สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาได้ว่าภูมิปัญญาเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นทุนทางวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวภูมิปัญญามิติทางวัฒนธรรมประกอบด้วยระบบคุณค่าความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อมและระบบอุดมการณ์อำนาจ

แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา

การสืบทอดมีความสำคัญมากต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาเมื่อมีกระบวนการเรียนรู้เกิดการเรียนรู้แต่ไม่ถ่ายทอดให้ผู้อื่นก็จะไม่เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดหรือเป็นการสูญสิ้นภูมิปัญญาไปในที่สุดการสืบทอดได้ผู้ให้ความหมายและความสำคัญดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 1198) ได้ให้ความหมายการสืบทอดว่ารับช่วงปฏิบัติต่อเขาสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2541 : 6-9) การสืบทอดหมายถึง การที่คนรุ่นหนึ่งสร้างสรรค์สั่งสมและถ่ายทอดความรู้ความคิดความสามารถตลอดจนผลิตผลจากความรู้ความคิดนั้นๆต่อไปยังคนรุ่นหนึ่งเพื่อความต่อเนื่องและเจริญก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์

กรมศิลปากร (2542 : 160) กล่าวว่า การสืบทอดภูมิปัญญาเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากบรรพชนในอดีตจนถึงยุคปัจจุบันชนเผ่าใดไม่มีภูมิปัญญาและเทคโนโลยีย่อมไม่มีการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาดังกล่าวสรุปได้ว่าการสืบทอดคือกระบวนการสั่งสมสร้างสรรค์ความรู้ความคิดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่งการดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ของสังคมใดสังคมหนึ่งที่คนในสังคมนั้นเห็นว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า

เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปเมื่อถูกกละเลหายขาดการยอมรับขาดการสืบทอดในที่สุดจะขาดสายใยแห่งการต่อโยงระหว่างของเก่าและของใหม่ระหว่างอดีตและปัจจุบันจึงจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาให้สืบทอดต่อไปมีนักวิชาการองค์กรต่าง ๆ ได้เสนอรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาไว้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 15-17) ดังนี้

1. การสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรกคือภายในครอบครัวจากพ่อแม่ลูกเครือญาติใกล้ชิดที่ถ่ายทอดให้กันและกันเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาความรู้หลายอย่างจะมีการเผยแพร่ให้แก่คนอื่นถือว่าเป็นมรดกของวงศ์ตระกูลเช่นความรู้เรื่องการรักษาโรคยาสมุนไพรส่วนใหญ่จะมีเคล็ดลับที่จะถ่ายทอดให้คนที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดกดังกล่าวนั้นอย่างไรก็ตามมีหลายอย่างที่ไม่ได้แสดงออกมาอย่างชัดเจนว่าเป็นการถ่ายทอดหรือการสืบทอด

เพราะการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวันเช่นพ่อสอนลูกให้ไถนาดูแลเลี้ยงสัตว์สอนให้ตีเหล็กเป็นการถ่ายทอดโดยการลงมือปฏิบัติร่วมกันเป็นคนช่วยพ่อคว่ำพ่อทำอะไรแล้วก็เลียนแบบพ่อ

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุดคือการถ่ายทอดบุคคลผู้รู้ผู้ชำนาญในเรื่องประเด็นหนึ่งให้แก่บุคคลอื่น ๆ อาจเป็นลูกหลานหรืออาจเป็นใครก็ได้ที่มาขอเป็นลูกศิษย์ส่วนใหญ่มักได้รับการถ่ายทอดมาจากครูของตนเองในลักษณะเดียวกันทำให้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องหนึ่งเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เฉพาะด้านในด้านการรักษาโรคมะเร็งสมุนไพรหรือความรู้ในเรื่องศิลปะต่างๆหรือการทำมาหากินต่าง ๆ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุดคือการถ่ายทอดบุคคลผู้รู้ผู้ชำนาญในเรื่องประเด็นหนึ่งให้แก่บุคคลอื่น ๆ อาจเป็นลูกหลานหรืออาจเป็นใครก็ได้ที่มาขอเป็นลูกศิษย์ส่วนใหญ่มักได้รับการถ่ายทอดมาจากครูของตนเองในลักษณะเดียวกันทำให้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องหนึ่งเป็นอย่างดีไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เฉพาะด้านในด้านการรักษาโรคมะเร็งสมุนไพรหรือการทำมาหากินต่าง ๆ

สามารถจันทรสุรย์ (2536 : 150-152) กล่าวว่าชาวบ้านทุกหมู่บ้านได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาตลอดและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนาความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบันซึ่งพอจำแนกได้ดังนี้

1. วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กเด็ก โดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นสนใจในสิ่งใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อนสนุกสนานและดึงดูดใจเช่นการละเล่นการเล่านิทานการลงมือทำตามตัวอย่างการเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้นวิธีการเหล่านี้เป็นการเสริมสร้างนิสัยและบุคลิกภาพซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ซึ่งเป็นวัยทำงานวิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบเช่นวิธีการบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญพิธีกรรมทางศาสนาพิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ในพิธีกรรมแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอนให้มีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวทุกครั้งรวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มา โดยตลอด

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปของสื่อบันทึกโดยสอดคล้องกับกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้องของบันทึกเช่นคำร้องของลิกเล้าคัม โนราห์หนังตะลุงคำร้องเหล่านี้จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นคดิธรรมคำสอนทางศาสนา การเมืองการปกครองการประกอบอาชีพการรักษาโรคพื้นบ้านรวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ

4. การถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยผ่านสื่อสารมวลชนเช่นหนังสือเอกสารสิ่งพิมพ์วิทยุโทรทัศน์ภาพยนตร์และอื่น ๆ

สรุปได้ว่ารูปแบบการสืบทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมคือการสืบทอดองค์ความรู้จากผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เปลี่ยนผ่านสู่เด็กและเยาวชนเรื่องของคุณเป็นมาของท้องถิ่น ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

แนวคิดเครือข่ายทางสังคมและทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม

ทฤษฎีเครือข่าย (เป็นแบบการพัฒนาวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกองค์กร โดยมองหาแนวคิดใหม่ ๆ หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยสร้างความร่วมมือหรือการทำงานร่วมกับองค์กรหรือบริษัทอื่น เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมดิเรกฤกษ์ห่วย(2527: 15) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมที่สำคัญมีอยู่ 3 ประการดังนี้

1. สภาพทางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมรวมทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์
2. สมรรถภาพในการดำเนินงานของสถาบันที่เกี่ยวข้อง
3. บุคคลกลุ่มเป้าหมาย (Target Person) หรือผู้รับการเปลี่ยนแปลง (Client)

พื้นฐานทางสังคมพื้นฐานทางเศรษฐกิจพื้นฐานการติดต่อสื่อสารพื้นฐานด้านอื่น ๆ ที่มี

เครือข่ายทางสังคม

พลังการเกาะเกี่ยวภาคี นวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นมีพลังการขับเคลื่อนภาคีที่เป็นชุมชนอื่นแทบทุกโครงการ เพราะพบว่า มีภาคี หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำผลไปสู่การขยายในพื้นที่อื่นหลายโครงการ เช่น ชุดโครงการหนี้สิน เป็นต้นนอกจากนี้ยังพบว่าการวิจัยท้องถิ่นยังสามารถสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและความร่วมมือจากหน่วยงานองค์กรภาคีเครือข่ายดังนี้ ชุดโครงการเกษตรอินทรีย์ ชุดโครงการแพทย์พื้นบ้านและแพทย์ชนเผ่าเหนือ ชุดโครงการท่องเที่ยวโดยชุมชนนอกจากนี้ยังมีพลังความร่วมมือ โดยการเชื่อมโยงและการ

ประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ที่สำคัญหลายภาคีทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ดังเช่น โครงการที่เกี่ยวข้องกับองค์การบริหารส่วนตำบลทุกโครงการ โครงการหลักสูตรท้องถิ่นทุกโครงการงานวิจัยจึงก่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างองค์กรและภาคีต่างๆ ทั้งระหว่างองค์กรต่างๆและกับชุมชนวิจัยด้วยกันเองและขณะเดียวกัน ก็เกิดการสร้างกลไกใหม่ที่เหมาะสม ในการร่วมกันขับเคลื่อนงานจัดการทรัพยากรและงานพัฒนาชุมชน มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อคัดค้านนโยบายโหนดทะเลเช่น

พลังสื่อ หลายโครงการพยายามสร้างการสื่อสารผ่านสื่อบุคคล โดยการที่นักวิจัยเองพัฒนาทักษะจนเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้จากงานวิจัย ผ่านวิทยุชุมชน นสพ. ท้องถิ่น และบางโครงการได้ใช้ช่องทางของโทรทัศน์ Thai PBS ทำให้สังคมเข้าใจ

พลังการสืบทอด มีการเชื่อมโยงกับการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาทุกระดับ เพื่อให้มีการสอน การเผยแพร่ การนำไปใช้ประโยชน์ ชุดโครงการหลักสูตรท้องถิ่นทุกโครงการชุด โครงการแพทย์และแพทย์ชนเผ่าชุด โครงการเด็กและเยาวชนชุด โครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชุด โครงการนักวิชาการทุก โครงการ

หลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม

ปรัชญาคือกิจกรรมในการแสวงหาความจริง ตามรากศัพท์กรีกเดิมคือ ความรัก (Philos) และความรู้ (Sophia) หรือความรัก (แบบเป็นมิตร) ในความรู้ เมื่อกิจกรรมทางปรัชญาคือการแสวงหาความจริง ย่อมสามารถตามต่อไปได้ว่าความจริงที่ปรัชญาค้นหาคือความจริงแบบใด หากมองย้อนกลับไปที่ปรัชญากรีก หรือปรัชญายุคกลาง เราจะพบว่าความจริงที่ปรัชญาค้นหาคือ ความจริงแบบองค์รวม หรือเป็นความรู้แบบองค์รวม (Knowledge of the Whole) การกล่าวเช่นนี้เท่ากับเป็นการบอกว่า ความจริงที่เราสามารถหาได้ด้วยประสบการณ์ยังไม่สามารถเป็นความจริงแบบองค์รวมได้ กิจกรรมการหาความจริงของปรัชญายุคโบราณพยายามไปให้พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัสเพื่อเข้าถึงความจริงสูงสุด เช่น ความจริงที่มีลักษณะเป็นสากล (Universality) เป็นวัตถุวิสัย (Objectivity) หรือแม้แต่เป็นอูตรภาวะ (Transcendence) ทำให้ปรัชญาเริ่มต้นค้นหาความจริงในเชิงอภิปรัชญาก่อนที่จะไปสู่การถกเถียงเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

ปรากฏการณ์วิทยาพยายามค้นหาความจริง แต่ความจริงที่ปรากฏการณ์วิทยาแสวงหานั้นอยู่ใน “โลกที่ปรากฏต่อหน้า” (Immanence) หาได้ก้าวพ้นผ่านประสบการณ์ ไปสู่โลกของแบบ หรือแม้แต่พระเจ้า อันเป็นความจริงสูงสุดที่รองรับยืนยัน โลกปรากฏแต่อย่างใดไม่ ดังชื่อของปรัชญาได้ระบุไว้ว่า จุดยืนในการหาความจริงวางอยู่บนฐานที่เรียกว่า

“ประสบการณ์” ในความหมายที่กว้างที่สุด ในแง่นี้ ปรัชญาการณวิทยา (Phenomenology) คือ สำนักทางปรัชญาที่เน้นการหาความจริงในปรากฏการณ์ (Phenomena)

พจนานุกรมเชิงสารานุกรม Larousse (2544) อธิบายปรากฏการณ์วิทยาว่า เป็นวิธีการทางปรัชญาที่มีเป้าประสงค์เพื่อศึกษา โครงสร้างเชิงอวัตรของสำนึก และสาระของสัจ โดยการย้อนกลับไปข้อมูลที่มืออยู่ในสำนึก แม้ว่าสารานุกรมนี้จะมีใช้สารานุกรมทางปรัชญา แต่หากเราถือว่าสารานุกรมฉบับนี้เป็นประตูบานแรกสำหรับผู้ไม่รู้จักปรัชญา เราก็คงสามารถกล่าวต่อไปได้ว่า การเข้าใจความพยายามทางปรัชญาของปรากฏการณ์วิทยา ย่อมต้องอยู่ในเครือข่ายของการศึกษาเรื่องสำนึกเป็นแกนกลาง

ในที่นี้จะเสนอว่า โดยหลักแล้วความพยายามของปรากฏการณ์วิทยา คืออะไรในกระแสปรัชญาตะวันตก โจทย์หลักคือการหาธรรมชาติของสำนึก อันเป็น โจทย์ที่งอกเงยมาจากบริบททางปรัชญาในสมัยนั้น การศึกษาปรากฏการณ์วิทยา ในรูปแบบนี้จะทำให้เราเข้าใจปรัชญาอย่างต่อเนื่องและมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือ การทำปรัชญามีใช้เพียงการหาความคล่องจองทางเหตุผล หรือแม้แต่การหาความสมเหตุสมผลภายในคำอธิบายเชิงเนื้อหา หากแต่ความพยายามทางปรัชญาหนึ่งๆ ต้องถูกอธิบายด้วยบริบท การอธิบายความคิดหนึ่งโดยไม่ละเลยบริบททำให้เราเข้าใจต่อไปได้ว่า ที่มาที่ไปของความคล่องจองทางเหตุผลและเนื้อหาของนักปรัชญาคนหนึ่งๆ มีที่มาที่ไปอย่างไร

การเสนอความคิดของปรากฏการณ์วิทยานี้ จะเสนอโดยอธิบายความคิดของนักปรัชญาคนสำคัญในสำนักนี้ ได้แก่ ฮูสเซอร์ล ไฮเดกเกอร์ แมร์โลปงตี และชาร์ต โดยจะอธิบายตามลำดับดังนี้

เอ็ดมันด์ฮูสเซอร์ลความพยายามทางปรัชญาของปรากฏการณ์วิทยา คือ การศึกษาโครงสร้างของสำนึก ความพยายามดังกล่าวต้องยอมรับด้วยว่า สำนึกเป็นสิ่งที่พุ่งไปสู่วัตถุบางอย่าง สิ่งที่น่าสนใจคือวัตถุนั้นไม่จำเป็นต้องมีอยู่ “จริง” ในโลกปรากฏเสมอไป หากแต่วัตถุนั้นสามารถดำรงอยู่ในจินตนาการได้ แน่นอนจุดเริ่มต้นประการนี้เป็นของฮูสเซอร์ล และยังคงดำรงอยู่นถึงนักปรากฏการณ์วิทยารุ่นต่อมาด้วย เหตุใดจุดเริ่มต้นทางปรัชญาปรากฏการณ์วิทยาแบบฮูสเซอร์ลต้องเริ่มที่สำนึก โดยอธิบายว่า “สำนึกต้องสำนึกถึงอะไรบางอย่าง” การให้คำตอบกับคำถามดังกล่าวมิได้หลายวิธีดังเช่นวิธีของ โรเบิร์ต โซโคโลวสกี (Robert Sokolowski. 2000) ที่มองการเริ่มต้นเข้าใจสำนึก โดยกล่าวว่า การเริ่มต้นด้วยสำนึกคือการเริ่มกระบวนการคิดเรื่องประสบการณ์มนุษย์เสียใหม่ เพราะในความคิดของฮอบบส์ (Hobbes. 1558-1679) ล็อก (Locke. 1632-1704) หรือแม้แต่เดส์การ์ต (Descartes. 1596-1650) การเริ่มต้นโดย

การอ้างว่า การสำนึกจะเป็นไปได้เมื่อย้อนกลับเข้ามาสู่เนื้อหาในจิตที่ได้รับการประทับจากโลกภายนอกเท่านั้น สำนึกในปรัชญายุคก่อนฮุสเซอร์ลไม่สามารถพุ่งไปสู่สิ่งใดๆนอกตัวได้ กระนั้นก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าการอธิบายดังกล่าวมิได้ผิดพลาดแต่ประการใด แต่ละเลยความพยายามของฮุสเซอร์ลในบริบทอื่นอีก เช่น ฮุสเซอร์ลตระหนักถึงการคุกคามของศาสตร์ที่มีต่อปรัชญา เป็นต้น เหตุที่ฮุสเซอร์ลต้องเริ่มต้นปรัชญาของตนด้วยการศึกษานึกเป็นเพราะต้องการโต้แย้งกับ (1) วิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่อ้างตนว่าเป็นปรัชญา (2) ปรัชญาประสบการณ์นิยมที่มองประสบการณ์ของมนุษย์ว่าเป็นรอยประทับจากโลกภายนอก และ (3) แนวคิดจิตวิทยาของเบรนท์ทาโนที่ไม่สามารถอธิบายตัวเองโดยเชื่อมโยงกับโลกภายนอกได้ ความพยายามในการโต้แย้งกับวิทยาศาสตร์และปรัชญาอีกสองระบบคือ ความพยายามที่จะฟื้นฟูสิ่งที่เรียกว่า “โลกแห่งชีวิต” ให้กลับมาสู่การใคร่ครุ่ทางปรัชญาอีกครั้งหนึ่ง

มาร์ติน ไฮเดกเกอร์: ปรัชญาการณืวิทยาสำหรับ มาร์ติน ไฮเดกเกอร์ (Martin Heidegger, 1889-1938) เริ่มต้นจากการถกเถียงกับความชอบธรรมในการเป็นปรัชญาของศาสตร์เช่นเดียวกันกับฮุสเซอร์ล แต่ไฮเดกเกอร์พิจารณาปัญหาเรื่องศาสตร์ต่าง ๆ ในแง่มุมที่ต่างออกไปกล่าวคือ ศาสตร์ต่าง ๆ นั้นมีฐานคติมาจากวิธีการเข้าใจภิปรัชญาในบางลักษณะซึ่งไฮเดกเกอร์เรียกว่า “เทวภาพวิทยา”(Ontotheology) เทวภาพวิทยาคือความเชื่อมั่นในสิ่ง ๆ หนึ่งที่เป็นฐานให้กับอีกสิ่งหนึ่งโดยตัวของมันเองไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ตัวอย่างเช่น การอธิบายโดีะในบริบทของปรัชญากรีกอย่างเพลโตจำเป็นต้องอธิบายผ่าน“แบบ”ของโดีะ “แบบ”ดังกล่าวไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใดนอกจากตัวของมันเอง และสามารถอธิบายตัวมันเองและสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัวมันเองได้ (ในที่นี้คือ โดีะใน โลกแห่งความเป็นจริง) ในขณะที่ในปรัชญายุคกลาง การอธิบายโดีะสามารถอธิบายว่าเป็นสิ่งสร้างของสิ่งที่สมบูรณ์สูงสุดอย่าง“พระเจ้า”ในแง่การอธิบายโลกจำต้องอธิบายผ่านสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง อย่าง“แบบ”และพระเจ้า เป็นต้น นี่เองคือสิ่งที่ไฮเดกเกอร์เรียกว่า เทวภาพวิทยา

ข้อสังเกตของไฮเดกเกอร์เกี่ยวกับเทวภาพวิทยาคือ ลักษณะของการหาความจริงในทางภิปรัชญา ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหา “แบบ”ของเพลโตและอริสโตเติล พระเจ้าของเทวภาพวิทยา“จิต” (Spirit) ของเฮเกล ล้วนแต่วางอยู่บนฐานคติแบบเทวภาพวิทยาทั้งสิ้น

เมื่อภิปรัชญาในปรัชญาตะวันตกวางรากฐานอยู่บนสิ่งที่ไฮเดกเกอร์เรียกว่าเทวภาพวิทยา คำตามต่อไปคือ การสำรวจว่าคำถามนี้แท้จริงแล้วมีธรรมชาติอย่างไร ไฮเดกเกอร์กล่าวว่าแท้จริงแล้วคำถามนี้คือการถามคำถามเรื่องสัจ (Being) และผู้ที่ถามคำถามนี้ย่อมต้องคาดหวังว่ามีคำตอบอยู่บ้าง ไม่น่ามากนัก ที่สำคัญคำถามนี้เป็นของมนุษย์เท่านั้น จากข้อสังเกตดังกล่าว ไฮ

เดกเกอร์ได้ตีความหมายของสัจให้มาอยู่ที่การมีอยู่ของมนุษย์ หรือที่ไฮเดกเกอร์เรียกว่า “คาไซน์” (Dasein) อันเป็นการอธิบายมนุษย์ที่ไม่แยกตัวเองออกจากโลกที่รายล้อมมนุษย์อยู่ เมื่อเชื่อมโยงกับเรื่องธรรมชาติของสำนึกเราจะพบว่าสิ่งที่ไฮเดกเกอร์เสนอคือ “การพุ่งไปของเจตสำนึกอย่างสมบูรณ์ มิใช่สิ่งใดนอกจากเป็นการพุ่งไปของเจตสำนึกภายใต้ลักษณะทางภาววิทยาของชีวิตที่มีความเป็นจริง โอบอุ้ม การพุ่งไปของเจตสำนึกมีลักษณะของปรากฏการณ์อยู่ในเบื้องต้น...” (1985 ;, p.17) เราจะพบว่าการสำนึกใดๆ ก็ตามย่อมต้องมีความเป็นจริง หรือ “โลก” โอบอุ้มอยู่ด้วย จึงจะเป็นการสำนึกที่สมบูรณ์แบบ ในแง่นี้ คาไซน์สามารถสำนึกได้โดยไม่แยกแยะตนเองออกจากโลก

ความพยายามดังกล่าวของไฮเดกเกอร์ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนทิศทางการถามคำถามทางอภิปรัชญา กล่าวคือ ไฮเดกเกอร์ได้ “ปฏิวัติ” ประวัติปรัชญาตะวันตกด้วยวิธีคิดเรื่องภาวะของคาไซน์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การคิดเรื่องความเป็นมนุษย์ ในงาน Letter on Humanism (1977) ไฮเดกเกอร์เสนอว่า ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาจนถึงนิตซ์เช ปรัชญาตะวันตกมักจะมองมนุษย์เป็นอะไรบางอย่าง เช่น เป็นสัตว์การเมือง เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล นาย ก เป็นอาจารย์ปรัชญา เป็นต้น การกล่าวเช่นนี้เท่ากับยอมรับว่า มนุษย์มีแก่นแกนความเป็นมนุษย์บางอย่างอยู่เสมอ แต่สิ่งที่ไฮเดกเกอร์ทำคือถามว่าคำว่า “เป็น” สำหรับมนุษย์หมายความว่าอะไร มนุษย์สามารถเป็นอะไรก็ได้ไม่เหมือน ไม้หรือแมวที่เป็นอย่างนั้นอยู่ตลอด เพราะฉะนั้น “เป็น” สำหรับมนุษย์คือการทำให้ปรัชญามองภาวะของมนุษย์ไม่ใช่แก่นแกนของมนุษย์อีกต่อไป แต่มนุษย์เป็นมนุษย์ตรงที่มีภาวะปลายเปิดต่อการตีความเฉพาะที่หลากหลายในแง่นี้จะพบว่า การเข้าใจมนุษย์ผ่านศาสตร์อาจเป็นการเข้าใจที่ผิดประเด็น เพราะในที่สุดแล้วมนุษย์ไม่อาจมีแก่นแกนที่ตายตัวได้ และนี่เองคือการตั้งเอาปรากฏการณ์วิทยาการมีอยู่ของมนุษย์เป็นครั้งแรก ไฮเดกเกอร์ได้เสนอต่อไปว่า การเข้าใจมนุษย์ในฐานะคาไซน์ ต้องยอมรับว่า คาไซน์ อยู่-ใน-โลก (Being-in-the-world การอธิบายดังกล่าวแสดงให้เห็นจุดยืนที่แตกต่างระหว่างไฮเดกเกอร์และปรัชญาสมัยใหม่ที่พยายามแยกโลกออกเป็นส่วนๆ เพื่อเป็นวัตถุในการศึกษา ไฮเดกเกอร์เพิ่มเติมอีกว่า การที่เราอยู่-ใน-โลกแสดงถึงการที่เราอยู่ร่วม-กับ-ผู้อื่น (Being-with-others) คำอธิบายข้างต้นทำให้มนุษย์ต้องอยู่ในโลกแบบที่มีวัตถุรายล้อม และวัตถุเหล่านี้เป็นวัตถุที่พร้อมใช้ (Ready-to-hand) ไม่ใช่วัตถุที่ปรากฏต่อหน้าเราเฉยๆ ในแง่นี้เอง ที่เราสามารถสำนึกโลกในรูปแบบของการมีอยู่ได้ ดังนั้น โลกสำหรับมนุษย์จึงไม่แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สามารถรับรู้โลกแบบที่เป็นผู้ตีความความสัมพันธ์ที่มีต่อโลกวัตถุภายนอก สิ่งที่สำคัญสำหรับไฮเดกเกอร์คือ ความสัมพันธ์เชิงบริบทที่เรามีต่อโลกที่ห้อมล้อมเราอยู่

ความไม่เที่ยงแท้ของมนุษย์เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ทำในสิ่งที่คนอื่นในสังคมทำ เชื่อในสิ่งที่คนอื่นในสังคมเชื่อ ตัดสินเหมือนกับคนอื่นในสังคมตัดสิน ในแง่นี้ มนุษย์จมตัวเองอยู่ในชีวิตประจำวันและไม่ได้ระลึกถึงภาวะสัจของตนเองที่เป็นปลายเปิด ชีวิตของมนุษย์จึงไม่ “แท้จริง” เพราะไม่สามารถเลือกทำสิ่งที่ตนเองต้องการได้ ดังนั้น สิ่งที่มนุษย์ไม่ควรหลงลืมคือ ภาวะปลายเปิดของมนุษย์นั่นเอง

โดยสรุป พบว่าจุดเริ่มต้นของปรากฏการณ์วิทยาแบบไฮเดกเกอร์คือ การตั้งคำถามกับความชอบธรรมของศาสตร์ในการอธิบายสัจ เพื่อเริ่มต้นการคิดประเด็นนี้ใหม่ ไฮเดกเกอร์มองมนุษย์ในฐานะคาไซน์ที่เป็นภาวะปลายเปิดเพื่อการเข้าใจสัจ (Being) เป็นสัจภาวะ (Being) มองในแง่นี้ มนุษย์จึงมิได้มีแก่นแกนหรือสาระเดียวอย่างที่ เป็นในระบบอภิปรัชญาที่วางตนอยู่ที่เทวภาพวิชาอีกต่อไป ไฮเดกเกอร์อธิบายต่อไปว่าเราต้องเข้าใจมนุษย์ในฐานะสิ่งที่อยู่-ใน-โลกเพื่อค้นหาสิ่งที่จริงแท้ของชีวิตมนุษย์ อันได้แก่ภาวะปลายเปิดที่ทำให้เราเลือกมีชีวิตที่ไม่เหมือนคนอื่นได้ ในแง่นี้ ความตายคือเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เราสำนึกถึงภาวะปลายเปิดของเรา ความตายสามารถทำให้มนุษย์ในฐานะคาไซน์ ดึงตนเองออกจากโลกที่มีคนส่วนใหญ่ครอบครองไว้ และเลือกกำหนดตัวเองอย่างที่ตนเองต้องการ นี่เองคือความต่างระหว่างฮูสเซอร์ลและไฮเดกเกอร์ กล่าวคือ ไฮเดกเกอร์ได้นำประเด็นเรื่องการสำนึกที่มีความหมายผูกโยงมาสู่ประเด็นเรื่องการเมืองของมนุษย์

มัวริส เมร์โลปงตี : จากที่ผ่านมาระยะเวลาเราจะพบว่าฮูสเซอร์ลและไฮเดกเกอร์มองปรากฏการณ์วิทยาในแง่มุมมองที่ต่างกัน กล่าวคือ แม้ว่าทั้งคู่จะเริ่มต้นโดยการไม่เห็นด้วยต่อความชอบธรรมของศาสตร์ในการอธิบายโลก แต่งฮูสเซอร์ลเลือกที่จะมองการสำนึกและการพุ่งไปของสำนึกเป็นหลัก ในขณะที่สำหรับไฮเดกเกอร์คำถามเรื่องสัจภาวะ (Being) เป็นจุดเริ่มต้นในการถกเถียงกับสัจ (Being) ในฐานะที่เป็นฐานทางอภิปรัชญา

เมื่อกระแสดความคิดดังกล่าวมาถึงนักปรัชญาฝรั่งเศสอย่าง มัวริส เมร์โลปงตี (Maurice Merleau-Ponty, ค.ศ.1908-1961) แนวคิดเรื่องสำนึกและคาไซน์ก็ได้รับการพัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง กล่าวคือ ในงาน Phenomenology of Perception (1996) เมร์โลปงตียอมรับว่าสำนึกต้องถูกเข้าใจแบบคาไซน์ที่อยู่-ใน-โลก โดยได้กล่าวไว้ตั้งแต่หน้าแรกของ Phenomenology of Perception ว่าปรากฏการณ์วิทยาคือการศึกษาระยะ อันหมายถึง สาระของการรับรู้ สาระของสำนึกเป็นต้น แต่ปรากฏการณ์วิทยายังเป็นปรัชญาที่นำเอาสาระกลับมาสู่การเมือง และไม่ได้คาดหวังว่าจะมาถึงความเข้าใจที่มีต่อมนุษย์และโลกจากแง่มุมอื่นๆ นอกจากแง่มุมของความ เป็นจริงที่รายล้อมเราอยู่ปรากฏการณ์วิทยายังเป็นปรัชญาซึ่งอธิบายว่าโลกนั้นยังคง “อยู่ที่นี้”

ก่อนที่การคิดคำนึงใด ๆ จะเกิดขึ้น เหมือนคังกับว่าการมีอยู่นั้น ไม่แปลกแยกแต่อย่างใด และความพยายามทั้งหมดของปรากฏการณ์วิทยา คือ ให้ความใส่ใจต่อการที่มนุษย์มีความสัมพันธ์โดยตรงกับโลกพบว่าคู่ต่อสู้ของปรัชญาของแมร์โลปงต์คือศาสตร์ต่าง ๆ ดังที่นักปรัชญาผู้นี้กล่าวว่า การคิดปรัชญาต้องเริ่มต้นที่สิ่งที่รายล้อมเราอยู่ ต้องมองไปที่สาระ สำนึกและการรับรู้สิ่งที่ศาสตร์ต่างๆ ทำคือการแยกเอามนุษย์ออกจากโลก และมองโลกอย่างแบ่งแยก และ “แปลกแยก” แมร์โลปงต์ต้องการนำปรัชญากลับมาสู่โลกอีกครั้งหนึ่ง โดยมองประสบการณ์บริสุทธิ์ที่มนุษย์มีต่อการแบ่งแยก แมร์โลปงต์เสนอต่อไปว่า สิ่งที่เราไม่ควรหลงลืมคือการนำเอาจิตกลับมาสู่กายอีกครั้งหนึ่ง (Primacy of Perception, p.4) อันเป็นการคิดเรื่องคาไซน์ในฐานะร่างกาย การเข้าใจคาไซน์ในฐานะร่างกายก็เท่ากับเป็นการบอกว่า สำนึกแยกไม่ออกจากร่างกาย หรือแม้แต่จิตก็แยกไม่ออกจากร่างกาย กล่าวอย่างกระชับคือ สำนึกต้องคิดแบบคาไซน์และยังต้องคิดอย่างแนบแน่นไปพร้อมกับร่างกายด้วย ทำไมแมร์โลปงต์จึงมองร่างกายเป็นประเด็นหลัก ที่มาที่ไปของของประเด็นนี้คืออะไร คำตอบอยู่ที่ประเด็นเรื่องการที่กายไม่อยู่ในโลกของความคิดสมัยใหม่แบบเดส์การ์ตกล่าวคือสำหรับเดส์การ์ตแล้วจิตกับกายสามารถแยกออกจากกันได้ การบอกว่า “ฉันคิด ฉันจึงมีอยู่” เท่ากับเป็นการบอกว่าปริมณฑลของความจริงอยู่ที่จิต ไม่ใช่ร่างกาย ร่างกายเป็นเพียงเครื่องกลอย่างหนึ่งเท่านั้น เราเพียงแต่มีร่างกายเท่านั้น แต่สำหรับแมร์โลปงต์นั้นเมื่อมนุษย์เป็นคาไซน์ที่อยู่-ใน-โลกนั้นเท่ากับเป็นการบอกว่า การแยกร่างกายออกจากจิตเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในทางภววิทยา กล่าวคือ เมื่อมนุษย์เป็นคาไซน์ที่อยู่ในโลก สิ่งที่ทำให้ประสบการณ์ของเราเป็นไปได้และเป็นฐานให้กับความคิดคือ “ร่างกายเปี่ยมชีวิต” (Lived body) ในความหมายที่ไม่แยกออกจากจิต ในแง่นี้ เราไม่ได้มีร่างกาย แต่เราเป็นร่างกาย ร่างกายจึงเป็นพื้นที่ให้กับสำนึกของคาไซน์ ร่างกายเป็นพื้นที่ในการอยู่-ใน-โลก ร่างกายเป็นพื้นที่ในการรับรู้ความหมายของโลก ร่างกายเป็นพื้นที่ของการเข้าไปปรากฏการณ์ปรากฏการณ์สำหรับแมร์โลปงต์ คือประสบการณ์ของมนุษย์ที่มาพร้อมกับร่างกาย “ภาพลักษณ์แห่งกาย” (Body Image) จึงมีความสำคัญมาก ประเด็นที่แมร์โลปงต์สนใจในงานเขียนของเขา คือ พื้นที่ของการรับรู้ การเคลื่อนไปของร่างกาย ร่างกายกับเวลา ร่างกายและอิสรภาพ เป็นต้น กล่าวโดยสรุปคือ คำถามเรื่องโครงสร้างของสำนึก การพุ่งไปของสำนึก และวัตถุแห่งการสำนึก ล้วนต้องคิดผ่านร่างกายทั้งสิ้น ร่างกายเป็นพื้นที่ในการเข้าใจโลกและรับรู้ปรากฏการณ์ทั้งหมดแน่นอนการเข้าใจโลกและร่างกายอย่างแมร์โลปงต์เสนอ ย่อมนำไปสู่การเข้าใจโลกอย่างมีความหมายด้วย กล่าวคือ ในโลกกายภาพเราจะพบว่า สำหรับแมร์โลปงต์ร่างกายคือพื้นที่ในการสื่อแง่มุมที่ไม่สามารถรับรู้ได้จริงๆ ความหมายที่ซ่อนเร้นหรืออุตุภาวะ กล่าวคือ

ความหมายที่ซ้อนทับกันอยู่แบบที่ไฮเดกเกอร์เสนอ ล้วนแต่ต้องเข้าใจโดยทำทางต่างๆ ของร่างกายทั้งสิ้น เช่น ในวัฒนธรรมหนึ่งการแลบลิ้นปลิ้นตา อันเป็นทำทางหนึ่งของร่างกาย มีความหมายว่าเป็นการหักทลาย แต่ในอีกวัฒนธรรมหนึ่งคือการล้อเลียน ไม่สุภาพ จากตัวอย่างนี้ ความหมายของร่างกายที่มีปฏิสัมพันธ์กับโลกไม่ได้มีความหมายเดียว หากแต่เมื่อโลกหรือปรากฏการณ์เปลี่ยนทำทางของร่างกายก็เท่ากับเป็นการเปลี่ยนความหมายตามไปด้วย ในแง่นี้ ความหมายของร่างกายเองก็มีพลวัตไม่ตายตัว

โดยสรุปหากไม่มีร่างกายความหมายต่างๆ ในโลกหรืออูตรภาวะก็จะไม่เกิดขึ้น กระนั้นก็ตาม ความหมายต่าง ๆ ของร่างกายก็ไม่อาจมีความหมายเดียวได้ การอยู่-ใน-โลกของคาไซน์ ทำให้ร่างที่มีชีวิตและประสบการณ์เป็นพื้นที่ในการพูดถึงอูตรภาวะหรือความหมายซ้อนทับในโลกกายภาพได้หลากหลายไม่นิ่งตายตัว และนี่เองคือสิ่งที่เมอร์โลปงได้มอบให้กับปรัชญาปรากฏการณ์วิทยา

ฌองปอล ซาร์ต (Jean-Paul Sartre, 1905-1980) เสนอใน Being and Nothingness (1992) ว่า นอกจากสำนึกจะพุ่งสู่สิ่งที่อยู่ภายนอกสำนึกแล้ว สำนึกยังสำนึกตัวเองได้ด้วย การเสนอเช่นนี้ส่งผลต่อวิธีคิดแบบปรากฏการณ์วิทยาสองประเด็นใหญ่คือ เรื่องที่หนึ่ง คำว่า“ฉัน” กลายเป็นเพียงฉากอันต่อเนื่องของสำนึก ตัวฉัน ไม่มีแก่นแกนหรือแก่นสารแต่อย่างใด ฉันเป็นเพียง“ความว่างเปล่า” (Néant หรือ Nothingness) เท่านั้น ไม่มีจิตไม่มีแก่นสารใด ๆ ทั้งสิ้น ซาร์ต พูดอย่างชัดเจนว่า คาไซน์คือสัตว์ที่สามารถ “กระซอก” ตนเองออกจากสิ่งที่ตัวเองเป็น การดึงตัวเองในลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดช่วงว่างหรือ “ความว่างเปล่า” ทางภววิทยาขึ้นระหว่างตัวเราที่เป็นอยู่และตัวเราในอนาคต ในแง่นี้ ซาร์ต สืบทอดความคิดเรื่องภาวะต่อจากไฮเดกเกอร์ มนุษย์แบบคาไซน์ต้องทำความเข้าใจผ่านภาวะหรือ“ความว่างเปล่า” เท่านั้นมิใช่ผ่านการแสวงหาแก่นแกนความเป็นมนุษย์อีกต่อไป พบว่า คำอธิบายดังกล่าวของซาร์ต ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากไฮเดกเกอร์ การเข้าใจอัตลักษณ์ของมนุษย์ในประวัติศาสตร์ปรัชญาตะวันตกวางอยู่บนสิ่งที่เรียกว่าสัตว์ แต่สิ่งที่ไฮเดกเกอร์กำลังเสนอคือการมองมนุษย์แบบสัจภาวะ กล่าวคือ มองว่าธรรมชาติมนุษย์คือการที่มนุษย์มีความหมายของชีวิตที่ปลายเปิด สำหรับซาร์ต คำอธิบายที่ว่ามนุษย์เป็นอะไรบางอย่าง เช่น เป็นสัตว์การเมือง ถือได้ว่ามนุษย์มีความ“เต็ม” ไม่ว่างเปล่า อันหมายความว่ามนุษย์ไม่มีภาวะปลายเปิดและเป็นอะไรบางอย่างที่ตายตัว ในขณะที่การเข้าใจมนุษย์ในฐานะที่เป็นภาวะปลายเปิดถือได้ว่าเป็นการวางมนุษย์ไว้ที่ความว่างเปล่า กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเมื่อ “แก่นแกน” ของมนุษย์คือความว่างเปล่า มนุษย์มีภาวะปลายเปิดที่จะนิยามตนเองให้เป็นสิ่งใดก็ได้ และนี่เองที่ทำให้ซาร์ต กล่าวว่ามนุษย์มองเห็นความว่างเปล่าที่

ปรากฏผ่านการสำนึกตนเอง เช่น นาย ก เป็นคนขี้เกียจ แต่ต่อมาก็สำนึกได้ว่า การเป็นคนขยันจะทำให้ตนเองมีอนาคต การสำนึกตนเองในลักษณะนี้ทำให้เกิดช่องว่างขึ้นระหว่าง นาย ก ที่ขี้เกียจกับนาย ก ที่มีอนาคต ชาร์ต มองเห็นช่องว่างตรงนี้ และเรียกสิ่งนี้ว่าความว่างเปล่าอันเป็น “แก่นแกน” ของมนุษย์ และช่องว่างตรงนี้เองที่ทำให้มนุษย์มีภาวะปลายเปิด การสำนึกตัวเองดังกล่าวนอกจากจะทำให้ความเป็นมนุษย์ว่างเปล่าแล้ว ยังเท่ากับเป็นการบอกด้วยว่าความเป็นมนุษย์คืออิสรภาพ ที่เป็นเช่นนี้เพราะอิสรภาพโดยตัวของมันเองไม่มีแก่นสาร และด้วยความสามารถของสำนึกที่มีต่อตัวเอง มนุษย์สามารถนิยามให้ค่าตนเองได้อย่างอิสระไร้ขอบเขต ประเด็นเรื่องความว่างเปล่าและอิสรภาพแบบสัมบูรณ์นี้เอง ที่ทำให้ชาร์ต เรียกมนุษย์ในฐานะคาเอนว่าสัตว์เพื่อตัวเอง (Etre Pour-soi หรือ Being-for-itself) โดยนิยามว่า สัตว์เพื่อตัวเองสามารถสำนึกตัวเองได้ อันหมายความว่า มีอิสระไร้ขอบเขตที่จะนิยามตัวเองให้เป็นอะไรก็ได้ด้วยความสามารถของสำนึก และเนื่องจากสัตว์เพื่อตัวเองเป็นเพียง “ความว่างเปล่า” ดังนั้น สัตว์เพื่อตัวเองจึงเป็นสิ่งที่ตัวเองไม่เป็น และไม่เป็นที่ตัวเองเป็น

โดยสรุปเราไม่ได้สำนึกโลกภายนอกเท่านั้นแต่เราสำนึกตัวเองด้วย และการสำนึกตัวเองนี้เองที่มนุษย์ได้นำความว่างเปล่ามาสู่ตนและโลก จากนั้นมนุษย์ก็จะสามารถสร้างตัวเองต่อไปไม่รู้จบสิ้น มนุษย์จึงเป็นสัตว์เพื่อตัวเอง เพราะสำนึกถึงตัวเองเพื่อที่ตัวเองจะได้เป็นอะไรบางอย่างต่อไปอย่างไม่รู้จบสิ้น ในขณะที่ไต่และแมวไม่ใช่สัตว์เพื่อตัวเองเพราะสำนึกไม่ได้ ไม่สามารถนำความว่างเปล่ามาสู่โลกเพื่อที่จะสร้างตัวเองต่อไปได้ ดังนั้นจึงเป็นสัตว์ในตัวเองที่ให้ ความสำคัญแก่ความสามารถในการสำนึกตัวเองและสิ่งรอบข้างได้ ความสามารถนี้ทำให้มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความเสรีภาพ โดยสมบูรณ์

การศึกษาสำนึก ในรูปแบบนี้เป็นเป้าหมายในการศึกษาของปรากฏการณ์วิทยา กระนั้นก็ตามการกระทำดังกล่าวมิใช่การศึกษาแบบจิตวิทยา เนื่องจากปรากฏการณ์วิทยามุ่งศึกษาสำนึกจากมนุษย์แบบบุรุษที่หนึ่ง ไม่ใช่บุรุษที่สาม กล่าวคือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติอย่างจิตวิทยาศึกษาธรรมชาติของจิตที่เป็น “สากล” “เป็นกลาง” โดยผู้เฝ้าตัวอย่างในเชิงประจักษ์ แล้วเริ่มต้นกระบวนการศึกษาจากตัวอย่างเชิงประจักษ์นั้น เมื่อได้คำอธิบายที่เป็นกลางแล้วจึงสามารถอธิบายจิตมนุษย์จากคำอธิบายนั้น ในแง่นี้คำอธิบายที่เป็นกลางนี้คือคำอธิบายที่มาจาก “บุรุษที่สาม” ที่ไม่มีอยู่จริง ไม่ใช่ประสบการณ์ในความหมายที่กว้างที่ได้มาจากประสบการณ์ บุรุษที่หนึ่ง ที่รวมเอาจินตนาการและอารมณ์เป็นส่วนหนึ่งด้วยการศึกษาสำนึกนี้มีสองข้อที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ต้องเข้าใจว่าสำนึกไม่อาจศึกษาได้เดี่ยวๆ กล่าวคือ ต้องศึกษาสำนึกในฐานะที่สำนึกต้องพุ่งไปสู่อะไรบางอย่าง ดังที่ฮูสเซิร์ลกล่าวไว้ว่า การสำนึกคือการสำนึกถึงอะไร

บางอย่าง เรียกระบวนการที่สำนึกพุ่งไปสู่อะไรบางอย่างนี้ว่า “การพุ่งไปของเจตสำนึก” (Intentionality) และเรียกวัตถุหรือสิ่งที่เรานึกว่า “วัตถุของการพุ่งไปของเจตสำนึก” (Intentional Object)

โดยสรุป แม้ว่าจะไม่สามารถนิยามได้อย่างแน่ชัดว่าปรากฏการณ์คืออะไร แต่เราสามารถเข้าใจปรากฏการณ์วิทยาผ่านความพยายามทางปรัชญาของปรัชญากระแสนี้ กล่าวคือ ปรากฏการณ์วิทยามุ่งเน้นศึกษา “ประสบการณ์” ของมนุษย์ในฐานะประธานบุรุษที่หนึ่งซึ่งหมายรวมจินตนาการ ความฝัน อารมณ์ ความรู้สึกร่วม ไว้กับความหมายของประสบการณ์ด้วยการศึกษาดังกล่าวมุ่งเน้นไปที่สำนึกของมนุษย์ และการพุ่งไปของเจตสำนึก คือจุดยืนของปรากฏการณ์วิทยา ปรากฏการณ์กับสำนึกในฐานะจุดเริ่มต้นของปรัชญาปรากฏการณ์วิทยา คำว่าปรากฏการณ์เริ่มปรากฏครั้งแรกจากข้อคิดของนักปรัชญาคริสตอฟ ฟรีดริค โอททิงเงอร์ (Christoph Friedrich Oetinger. 1702-1782) ผู้ให้ความหมายคำว่า “ปรากฏการณ์” ว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่เราเห็นได้ ต่อมาในศตวรรษที่ 18 นักปรัชญาโจฮันน์ ไฮน์ริช แลมเบิร์ต (Johann Heinrich Lambert. 1728-1777) นิยามปรากฏการณ์ว่าเป็นการเคลื่อนย้ายความรู้มาสู่ประสบการณ์ นักปรัชญาหลังจากนั้นใช้คำๆ นี้ในความหมายที่แตกต่างออกไปไม่ว่าจะเป็น คานต์ (Kant. 1724-1804) เฮเกล (Hegel, 1770-1831) ฟิชท์ (Fichte. 1762-1814) จนถึง เบรันทาโน (Brentano. 1838-1917) ผู้มีอิทธิพลอย่างสูงต่อผู้ก่อตั้งปรากฏการณ์วิทยาอย่าง เอ็ดมันด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl. 1895-1938) สิ่งที่เบรันทาโนได้มอบไว้ให้กับปรากฏการณ์วิทยาคือการแยกสิ่งที่เรียกว่า “จิตวิทยากำเนิด” (Genetic Psychology) ออกจาก “จิตวิทยาพรรณนา” (Descriptive Psychology) จิตวิทยากำเนิดเน้นการศึกษาที่มาของลักษณะทางจิตต่าง ๆ

สรุป

โดยหลักการทั่วไป จุดเริ่มต้นของปรากฏการณ์วิทยาคือการไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายด้านเดียวของศาสตร์ต่างๆ ที่มุ่งอธิบายโลกด้วยวิธีวิทยาบางประเภทที่จะนำมาซึ่งข้ออธิบายที่เป็น “สากล” และ “เป็นกลาง” นอกจากนี้ ยังต่อสู้กับความคิดของประสบการณ์นิยมที่มองประสบการณ์ของมนุษย์ในมิติเดียว ทั้งสองกระแสนี้ทำให้โลกแห่งชีวิตหายไปจากการใคร่ครวญทางปรัชญา ความพยายามของปรากฏการณ์วิทยาในเบื้องต้นคือการเรียกร้องเอาชีวิตของโลกกลับคืนมาสู่ปรัชญาอีกครั้งหนึ่ง

สิ่งที่ฮุสเซอร์ลได้ทำเพื่อเรียกร้องโลกแห่งชีวิตกลับมาคือ การอธิบายโลกใหม่ด้วยประสบการณ์จากมนุษย์ในฐานะบุรุษที่หนึ่ง ความพยายามประการนี้เรียกร้องให้เราต้องตอบ

คำถามเรื่องธรรมชาติของการสำนึก เพราะการสำนึกถึงสิ่งต่างๆ สามารถเรียกร่องสิ่งที่เป็นชีวิต กลับมาได้ สิ่งเหล่านี้ได้แก่ “ประสบการณ์” ในความหมายที่กว้างที่สุด อันหมายรวมถึง อารมณ์ ความรู้สึก จินตนาการ ความฝัน ความหวัง ความเชื่อ เป็นต้น คำตอบของคำถามเรื่องธรรมชาติ ของสำนึกคือ การมุ่งความสนใจไปที่การพุ่งไปของเจตสำนึก การสำนึกไม่จำเป็นต้องพุ่งไปที่ สิ่งที่มีอยู่ในโลกกายภาพเท่านั้น หากแต่สามารถพุ่งไปสู่สิ่งที่มีอยู่ในจินตนาการ และความทรงจำด้วย การสำนึกในรูปแบบนี้เองที่ทำให้สิ่งที่เราสำนึกมีความหมายต่อเรา และด้วยเหตุนี้เอง ปรากฏการณ์วิทยาเน้นเรื่องความหมายเป็นแกนกลางในการอธิบายสำนึก

สำหรับไฮเดกเกอร์สำนึกที่สมบูรณ์จะเป็นไปได้เมื่อเรารู้ว่าตัวเราเองอาศัยอยู่ในโลก และมีฐานะเป็นคาไซน์อันมีโลกห่อหุ้มเอาไว้ การสำนึกดังกล่าวสามารถโต้แย้งกับศาสตร์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะทำให้การเข้าใจเรื่องสัจเปลี่ยนไป กล่าวคือ ไฮเดกเกอร์เปลี่ยน ประเด็นเรื่องสัจให้เป็นประเด็นเรื่องสัจภาวะ อันมีผลทำให้มนุษย์มีธรรมชาติเป็นภาวะ ปลายเปิดที่มีแต่ตัวมนุษย์เองเท่านั้นที่นิยามและให้ความหมายแก่ตนเองได้

ในทำนองเดียวกัน แมร์โลปงต์เลือกอธิบายสำนึกผ่านร่างกาย นักปรัชญาผู้นี้เสนอว่า การมีร่างกายจะทำให้มนุษย์รู้สึกแนบแน่นกับโลก หากไม่มีร่างกายความหมายต่างๆ ในโลก หรือ “อุดรภาวะ” ก็จะไม่เกิดขึ้น กระนั้นก็ตาม ความหมายต่างๆ ของร่างกายก็ไม่อาจมีความหมายเดียวได้ การอยู่-ใน-โลกของคาไซน์ ทำให้ร่างที่มีชีวิตและประสบการณ์เป็นพื้นที่ ในการพูดถึงอุดรภาวะหรือความหมายซ้อนทับในโลกกายภาพได้หลากหลายไม่ยิ่งตายตัว ร่างกายจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการเข้าใจประสบการณ์ของมนุษย์ ในฐานะบุรุษที่หนึ่ง และในฐานะคาไซน์

ชาร์ต มองปรากฏการณ์วิทยาในอีกรูปแบบหนึ่ง สำหรับชาร์ต ปรากฏการณ์วิทยาบ่ง เป็นนัยยะถึงอิสรภาพอันสมบูรณ์ กล่าวคือ การสำนึกสามารถย้อนกลับมาสู่ตัวเองได้และทำให้เกิดช่องว่างในตัวเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สำนึกสามารถดึงเราออกจากตัวเองและทำให้เกิด ช่องว่างขึ้น ช่องว่างตรงนี้ทำให้มนุษย์สามารถนิยามตนเองได้อย่างอิสระไร้ขอบเขต ในแง่นี้ ปรากฏการณ์จึงสามารถเป็นฐานให้กับอัตถิภาวะนิยามได้นั่นเอง

รูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

การศึกษาการพัฒนารูปแบบมีลักษณะที่สำคัญ 3 ลักษณะ ได้แก่ ความหมายของ รูปแบบการพัฒนารูปแบบและการสร้างรูปแบบซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ความหมายของรูปแบบคำว่ารูปแบบตรงกับคำว่า Model ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ดังนี้รูปแบบหมายถึงแผน (Plan) หรือแบบ (Pattern) เพื่อใช้ในการเรียนการสอนในห้องเรียนการสอนเป็นกลุ่มย่อยหรือการจัดสื่อการสอนแต่ละประเภทเช่นหนังสือภาพยนตร์ เทปเสียงโปรแกรมคอมพิวเตอร์และหลักสูตร โดยแต่ละรูปแบบจะใช้แนวทางในการออกแบบการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ (ทิสนาแฉมณี. 2545 : 2 ; อ้างอิงมาจาก Joyce and Weil. 1986 : 1-2) ; (Mcquail and Windahl. 1981 : 33) ให้ความหมายของคำว่ารูปแบบเป็นแบบแผนที่จำลองเหตุการณ์ในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆซึ่งตัวแปรแต่ละตัวจะบอกถึงองค์ประกอบหน้าที่ความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆที่เชื่อมโยงถึงกันในรูปแบบของแผนภูมิมีความครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญที่มีการจัดไว้อย่างเป็นระเบียบตามหลักปรัชญาทฤษฎีหลักการแนวคิดหรือความเชื่อต่างๆทิสนาแฉมณี (2545 : 1-6) กล่าวว่ารูปแบบประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญด้วยวิธีการสอนและเทคนิคต่างๆที่ช่วยให้สภาพการเรียนรู้การสอนนั้นเป็นไปตามทฤษฎีตามหลักการหรือแนวคิดที่ยึดถือด้วยการพิสูจน์ทดสอบเพื่อยืนยันประสิทธิภาพดังนั้นรูปแบบจึงจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ปรัชญา ทฤษฎีหลักการแนวคิดหรือความเชื่อเพื่อเป็นพื้นฐานหรือหลักการของรูปแบบเกษมจันทร์แก้ว (2543 :233) กล่าวว่ารูปแบบจำลองคือเครื่องมือที่สร้างองค์ความรู้และวิธีการถ่ายทอดให้ผู้เรียนโดยผ่านสื่อในการถ่ายทอดความรู้มีองค์ความรู้และวิธีการถ่ายทอดที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นเพราะพื้นฐานทางสังคมในแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกันรูปแบบโครงสร้างองค์ความรู้ที่นำไปถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทัศนคติจิตสำนึกการตอบโต้และทักษะจำเป็นต้องจัดการอย่างเป็นระบบและเหมาะสมกับท้องถิ่นเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด จากข้อความในข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่ารูปแบบคือลักษณะที่มีองค์ประกอบสำคัญอย่างเป็นระบบตามหลักปรัชญาทฤษฎีหลักการแนวคิดหรือความเชื่อซึ่งประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญทั้งวิธีการและเทคนิคต่างๆที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพื่อก่อเกิดการยอมรับและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง

2. การพัฒนารูปแบบ

การพัฒนารูปแบบมี 4 ประการ Joyce และ Weil (1986 : 19-20) สรุปสาระสำคัญของรูปแบบไว้ว่ารูปแบบจะต้องมีทฤษฎีรองรับเช่นทฤษฎีด้านจิตวิทยาการเรียนรู้ เมื่อพัฒนารูปแบบแล้วจำเป็นต้องมีการทดสอบหรือทดลองเพื่อตรวจสอบคุณภาพในสถานการณ์จริงโดยนำข้อค้นพบหรือปัญหามาปรับปรุงแก้ไขให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่ก่อนการนำไปใช้เผยแพร่ให้แพร่หลายดังตัวอย่างการพัฒนารูปแบบการ

เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยใช้หลักการทางสิ่งแวดล้อมศึกษาของชาลส์ชัชฌ์รงค์ทรวงศาศรี (2551 : บทคัดย่อ) พบว่าการพัฒนารูปแบบประกอบด้วย การวางแผนการกระทำตรวจสอบและแก้ไขด้วยวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมได้แก่ การวางแผนกิจกรรมกลุ่มให้มีความตระหนักความรู้และเจตคติการกระทำกิจกรรมกลุ่มให้มิตักษะการตรวจสอบกิจกรรมกลุ่มให้มีการสนับสนุนการประเมินผลและการปรับปรุงกิจกรรมให้มีส่วนร่วมเรียนรู้

จากข้อความในข้างต้นผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าการพัฒนารูปแบบเป็นกระบวนการดำเนินงานในรูปแบบของสื่อสัญลักษณ์ต่างๆ ในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่กลุ่มเป้าหมายด้วยโดยมีทฤษฎีรองรับในการพัฒนาและการทดสอบก่อนการเผยแพร่เสมอ

3. การสร้างรูปแบบ

กระบวนการสร้างรูปแบบมีการจำแนกออกเป็น 2 ประเภทหลักคือมโนทัศน์เชิงทฤษฎีและมโนทัศน์การสังเกตจากการพิจารณาองค์ประกอบที่ศึกษาด้วยหลักการและเหตุผลเชิงตรรกะอาจมีหลักฐานจากทฤษฎีอื่นหรือผลการวิจัยอื่นที่ผู้พิจารณาไม่ได้มีประสบการณ์ในการสังเกตได้โดยตรงส่วนแนวความคิดการสังเกตได้จากการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์โดยผู้วิจัยพิจารณาเอง (ทิสนาแจมมณี, 2545 : 9 ; อ้างอิงมาจาก Boyle, 1966) แต่ Keeves (1988 : 560) กล่าวว่าหลักการอย่างกว้างๆของการสร้างรูปแบบมี 4 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดาแต่ความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงแบบธรรมดามีประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในช่วงต้นของการพัฒนารูปแบบเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบด้วยการตรวจสอบ โดยการสังเกตและหาข้อมูลสนับสนุนเชิงประจักษ์ดังนั้นรูปแบบต้องระบุหรือชี้ให้เห็นผลด้วยเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาฉะนั้นรูปแบบจึงใช้เป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้

วิธีการสร้างรูปแบบแบ่งออกเป็น 4 ส่วนดังนี้ (ทิสนาแจมมณี, 2545 : 13; อ้างอิงมาจาก Joyce and Weil, 1986 : 359-364)

1. อธิบายความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆซึ่งเป็นที่มาของรูปแบบประกอบด้วยเป้าหมายทฤษฎีสมมุติฐานหลักการและมโนทัศน์ที่เป็นพื้นฐานของรูปแบบ

2. ลักษณะรูปแบบเป็นการอธิบายด้วยรูปแบบที่นำเสนอเป็นเรื่องๆอย่างละเอียดและเน้นการปฏิบัติได้โดยแบ่งเป็น 4 ประเด็นย่อยคือ

2.1 ขั้นตอนของรูปแบบเป็นรายละเอียดของรูปแบบนั้นๆว่ามีกี่ขั้นตอน โดยจัดเรียงลำดับกิจกรรมที่จะสอนเป็นขั้นๆแต่ละรูปแบบมีจำนวนขั้นตอนไม่เท่ากัน

2.2 การปฏิสัมพันธ์เป็นการอธิบายบทบาทของผู้นำผู้เรียนรู้และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในแต่ละรูปแบบบทบาทของผู้นำจะแตกต่างกันเช่นเป็นผู้นำกิจกรรมผู้อำนวยความสะดวกผู้ให้การสนับสนุนและเป็นแหล่งข้อมูล เป็นต้น

2.3 หลักการแสดงการโต้ตอบเป็นการบอกถึงวิธีการแสดงออกของผู้นำต่อการเรียนรู้การตอบสนองต่อสิ่งเรียนรู้ด้วยการกระทำเช่นการปรับปรุงพฤติกรรมโดยการให้รางวัลหรือการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ด้วยการสร้างบรรยากาศที่เป็นอิสระ

2.4 สิ่งสนับสนุนเป็นการบอกถึงเงื่อนไขหรือสิ่งจำเป็นต่อการใช้รูปแบบการสอนนั้น ๆ ให้เกิดผลเช่นรูปแบบการทดลองในห้องปฏิบัติการต้องมีผู้นำที่มีความรู้เป็นผู้สอนหรือฝึกอบรมให้

3. การนำรูปแบบไปใช้เป็นการแนะนำให้เห็นข้อสังเกตต่อการนำรูปแบบนั้นไปใช้เช่นการใช้กับเนื้อหาปะเภทใดจึงจะเหมาะสมจะใช้กับผู้เรียนรู้ระดับใดนอกจากนี้ยังต้องให้คำแนะนำอื่น ๆ เพื่อให้การใช้รูปแบบนั้นมีประสิทธิภาพมากที่สุด

4. ผลที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมรูปแบบแต่ละรูปแบบจะส่งผลต่อผู้เรียนทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผลทางตรงเกิดจากกิจกรรมที่จัดขึ้นตามลำดับของรูปแบบส่วนผลทางอ้อมเกิดจากสภาพแวดล้อมซึ่งถือเป็นผลกระทบที่เกิดจากการสอนตามรูปแบบนั้นเป็นสิ่งที่คาดคะเนได้ว่าจะเกิดผลเพื่อให้สามารถใช้เป็นสิ่งพิจารณาในการเลือกรูปแบบที่ใช้ได้ Brown และ Moberg (ทิสนาแซมมณี. 2545 : 15 ; อ้างอิงมาจาก Brown and Moberg. 1980 : 16-17) ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นมาจากแนวความคิดเชิงระบบกับหลักการบริการตามสถานการณ์และองค์ประกอบตามรูปแบบ Brown และ Moberg ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมเทคโนโลยีโครงสร้างกระบวนการจัดการและการตัดสินใจสั่งการในส่วนของรูปแบบการศึกษาและการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดองค์การและการบริการมีลักษณะผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่าการสร้างรูปแบบจะต้องขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะที่ต้องการของผู้ออกแบบแต่ยึดหลักปรัชญาทฤษฎีหลักการแนวคิดหรือความเชื่อการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการสร้างและกลุ่มเป้าหมายเพื่อยืนยันว่ารูปแบบที่สร้างมีประสิทธิภาพหรือไม่จำเป็นต้องมีการทดสอบเพื่อหาคุณภาพของรูปแบบนั้น

การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมไปสู่แนวทางการปฏิบัติในพื้นที่ศึกษา

1 การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่แนวทางการปฏิบัติภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลต่อทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยยังต้องเผชิญกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ผันผวนซับซ้อนและคาดการณ์ผลกระทบได้ยากแม้ว่าในภาพรวมสังคมไทยมีภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้นในระดับหนึ่งและมีภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งแตกต่างกันไปทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน และสังคม แต่ก็ยังไม่เพียงพอรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพส่งผลให้ประเทศต้องเผชิญกับความเสี่ยงในหลายมิติ โดยเฉพาะความเสี่ยงจากการบริหารภาครัฐที่อ่อนแอ โครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สามารถรองรับการเติบโตอย่างยั่งยืน ทั้งยังมีความเสี่ยงจากความเสื่อมถอยของค่านิยมที่ฝังงมในสังคมไทย ความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมรวมทั้งความเสี่ยงด้านความมั่นคงของประเทศจึงจำเป็นต้องนาภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเสริมสร้างทุนที่มีอยู่ของประเทศให้เข้มแข็งทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมเพื่อเตรียมพร้อมให้ประเทศสามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงมีแนวคิดที่มีความต่อเนื่องจากแนวคิดของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 - แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 โดยยังคงยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” รวมทั้ง “สร้างสมดุลการพัฒนา” ในทุกมิติและขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกกระดับ เพื่อให้การพัฒนาและบริหารประเทศเป็นไปในทางสายกลางมีการเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งมิติตัวคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยมีการวิเคราะห์ห้อย่าง “มีเหตุผล” และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ความสมดุลระหว่างความสามารถในการพึ่งตนเองกับความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก ความสมดุลระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมืองมีการเตรียม “ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายในประเทศทั้งนี้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนต้องใช้ “ความรอบรู้” ในการพัฒนาด้านต่างๆ ด้วยความรอบคอบเป็นไปตามลำดับขั้นตอนและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทยรวมทั้งการเสริมสร้างศีลธรรมและสำนึกใน

“คุณธรรม” จริยธรรมในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตด้วย “ความเพียร” อันจะเป็น ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับครอบครัวชุมชนสังคม และประเทศชาติ

การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯฉบับที่11 จึงต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้นในมิติการพัฒนาด้านต่างๆเพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยงที่สังคมไทย ต้องเผชิญและเสริมรากฐานของประเทศด้านต่างๆให้เข้มแข็งควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญ กับการพัฒนาคนและสังคมไทยให้มีคุณภาพก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงมีโอกาเข้าถึง ทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรมรวมทั้งสร้าง โอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้และความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานการผลิตและการ บริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่มั่นคงและยั่งยืน โดยมีการ สร้างภูมิคุ้มกันในประเทศต่างๆที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯฉบับที่๑๑ดังนี้

1. การพัฒนาคนและสังคมไทยมุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจกครอบครัวและ ชุมชนสู่สังคมที่มีคุณภาพสามารถจัดการความเสี่ยงและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงรวมทั้ง มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

1.1 การสร้างความเป็นธรรมในสังคมให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทาง เศรษฐกิจและสังคมให้ทุกคนในสังคมไทยสามารถเข้าถึงบริการทางสังคมที่มีคุณภาพมีโอกา สเข้าถึงทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานในการสร้างอาชีพและรายได้ที่มั่นคงสามารถเข้าถึง กระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้ระบบ บริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใสยึดประโยชน์ส่วนรวมและเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมของ ประชาชนทุกภาคส่วนในกระบวนการพัฒนาประเทศ

1.2 การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ความสำคัญกับการพัฒนา คุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงมีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย สติปัญญาและมีจิตใจที่สำนึกในคุณธรรมจริยธรรมมีความเพียรมีโอกาและสามารถเรียนรู้ ตลอดชีวิตควบคู่กับการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคมและสถาบันทางสังคมให้เข้มแข็ง และเอื้อต่อการพัฒนาคน

2. การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนมุ่งพัฒนา เศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็งโดยใช้ภูมิปัญญาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและความคิด สร้างสรรค์ให้ความสำคัญกับการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและมีการเชื่อมโยงกับประเทศ

ในภูมิภาคต่างๆบนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกันและมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกประกอบด้วย

2.1 การสร้างความเข้มแข็งภาคเกษตรความมั่นคงของอาหารและพลังงานให้

ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนเพื่อให้ภาคเกษตรเป็นฐานการผลิตอาหารและพลังงานที่มีความมั่นคงโดยการเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพการผลิตภาคเกษตรการสร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกรตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขณะเดียวกันให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงานชีวภาพทั้งในระดับครัวเรือนชุมชนและประเทศเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ภาคเกษตรสามารถพึ่งตนเองได้และเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ได้อย่างมั่นคง

2.2 การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานความรู้ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาภายใต้ปัจจัยสนับสนุนที่เอื้ออำนวยและระบบการแข่งขันที่เป็นธรรมมุ่งปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสาขาบริการที่มีศักยภาพพัฒนาภาคอุตสาหกรรมสู่อุตสาหกรรมฐานความรู้เชิงสร้างสรรค์และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ควบคู่ไปกับการปฏิรูปกฎหมายและกฎระเบียบต่างๆและบริหารจัดการเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อเป็นฐานเศรษฐกิจของประเทศที่เข้มแข็งและขยายตัวอย่างมีคุณภาพ

2.3 การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมมุ่งเชื่อมโยงมิติของการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศกับมิติของความร่วมมือกับประเทศในภูมิภาคต่างๆบนพื้นฐานของการพึ่งพาซึ่งกันและกันและมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาความร่วมมือแบบหุ้นส่วนการพัฒนาที่ยั่งยืนและสร้างปฏิสัมพันธ์ในความร่วมมือระหว่างประเทศอย่างสร้างสรรค์เตรียมความพร้อมประเทศไทยในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคการพัฒนาภายในประเทศตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่นให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนมุ่งบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เพียงพอต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ปรับกระบวนการพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ควบคู่ไปกับการเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ เพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกันสามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิตให้คนในสังคมไทย

โดยสรุปการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯฉบับที่11จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่าง ๆ ให้แก่ครอบครัวชุมชนสังคมและประเทศชาติโดยใช้แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯฉบับที่10 พร้อมทั้งขยายการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพจาก3ทุนคือทุนสังคมทุนเศรษฐกิจและทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น6ทุน ได้แก่ทุนมนุษย์ทุนสังคมทุนกายภาพทุนทางการเงินทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะสร้างฐานทางปัญญาเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้กับคนและสังคมไทยเป็นสังคมที่มีคุณภาพมีระบบเศรษฐกิจสีเขียวที่ใช้ความรู้และจุดแข็งของอัตลักษณ์ไทยไปปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรมที่เข้มแข็งเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจในภูมิภาคอย่างรู้เท่าทันสร้างความยั่งยืนของภาคเกษตรและความมั่นคงด้านอาหารพลังงานรวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับการเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาลและความสมานฉันท์ในทุกภาคส่วนและทุกระดับเป็นฐานการพัฒนาประเทศที่มั่นคงและสมดุลมุ่งสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและเป็นธรรม

4. การนำหลักพุทธธรรมไปสู่แนวทางการปฏิบัติในการขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น อาศัยผู้นำที่ต้องมีคุณสมบัติภาวะความเป็นผู้นำ (Leadership) ชั้นสูง (บารมี) โดยองค์พุทธธรรมในการพัฒนาความเป็นผู้นำและภาวะความเป็นผู้นำ ได้แก่ สัปปริสธรรม 7 ประกอบด้วย

ธัมมัญญตา ความรู้จักธรรม หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล รู้จักวิเคราะห์สาเหตุของสถานการณ์และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล รู้กฎเกณฑ์กติกากฎที่เกี่ยวข้อง

อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลักทำแล้วบังเกิดผลอย่างไร

อิตถัญญตา รู้จักตนความรู้จักตน คือ รู้ว่าตัวเรานั้น ว่ามีสถานภาพอะไร ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรมแล้วประพฤติให้เหมาะสมรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี รู้จักประมาณกำลัง
 ของตนเองในการทำงาน ความพอดี รู้จักขอบเขตความพอเหมาะ

กาลัญญูตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบ

กิจ กระทำหน้าที่การงาน อาทิ ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา

ปริสัญญูตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักกลุ่มบุคคล รู้จักหมู่คณะ รู้จักชุมชน และรู้จักที่
 ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ กิริยาหรือปฏิบัติอย่างไร ควรสงเคราะห์อย่างไร

ปุคคลปโรปริญญูตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลมีอัชฌาศัย
 ความสามารถ คุณธรรม และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ คำนิ หรือยกย่อง และแนะนำสั่งสอน
 อย่างไร

บริบทของพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสกลนครเป็นศูนย์
 ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 1 ใน 6 ศูนย์ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้
 พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2525 เพื่อใช้เป็นแบบจำลองของ
 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในการเป็นส่วนย่อยของภูมิภาคที่สอดคล้องกับการ
 แก้ปัญหา และศึกษาหารูปแบบ และตัวอย่างของการพัฒนาในพื้นที่ภาคอีสาน ควรดำเนินการ
 ไปในทิศทางใดจึงจะประสบความสำเร็จ ซึ่งวิธีการที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ ใช้ในการ
 ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ไปสู่เกษตรกรนั้น ได้จัดทำแปลงสาธิตในศูนย์ศึกษาฯ เพื่อให้
 เกษตรกรเข้าไปศึกษา ทดลอง ดูงาน การฝึกอบรมและการส่งเสริมการพัฒนาอาชีพต่างๆ
 ตลอดจนส่งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ศึกษาฯ เข้าไปถ่ายทอดวิธีการและเทคโนโลยีในด้านต่างๆ ให้กับ
 ราษฎรในหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานฯ และประชาชนผู้สนใจทั่วไป

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นมรรควิธีที่ช่วยเหลือให้
 เกษตรกรได้บรรลุผลในการพึ่งตนเอง ความหมายและแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวฯ ด้วยพระราชประสงค์ทรงมุ่งหวังจะพัฒนาประชาชนในชนบทให้สามารถมีความ
 เป็นอยู่ที่ดีขึ้นในระดับ “พออยู่พอกิน” เสียก่อน จากนั้นก็จะเพิ่มระดับการพึ่งพาตนเองได้เป็น
 ลำดับ แนวพระราชดำริเพื่อจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้งหลายนี้
 อาจกล่าวได้ว่าเพื่อสนองพระราชโอบายในการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่ประชาชนในชนบท เพื่อ
 จักได้พึ่งตนเองได้โดยแท้จริง กล่าวคือ เป็นศูนย์ หรือเป็นแหล่งที่รวมการศึกษาเพื่อทดสอบ
 ทดลองและสาธิตการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จเป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต ที่รวบรวมผลงาน

เพื่อการพัฒนาชนบทไว้ครบทุกด้านเป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในห้องที่ ตามสภาพภูมิ
สังคมที่แตกต่างกันไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ กรมกองต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของ
ประชาชนทุกด้านของการพัฒนาชีวิต ได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรองดอง

ประสานงานกันอย่างบูรณาการ เป็นศูนย์รวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทั้งในด้านเกษตร ด้าน
สังคมและการส่งเสริมการศึกษามาอยู่ร่วมกัน ประชาชนซึ่งต้องใช้วิชาการทั้งหลายสามารถมา
ดู ส่วนเจ้าหน้าที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนก็มาอยู่พร้อมกันในที่เดียวกัน (80 พรรษา
ปวงประชาเป็นสุขสานต์,สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ. 2550)

แนวทางและวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริการ
พัฒนาจะต้องเริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริง ศึกษาว่าปัญหาของพื้นที่นั้นคืออะไร และเลือกใช้
วิธีการแก้ไขปัญหาต่างๆ แปรเปลี่ยนไปตามสภาพพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน โดยมี
การแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติและประชาชน การศึกษาค้นคว้าทดลอง
วิจัยต่างๆ ที่ได้ผลแล้วควรจะนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้จริง ศูนย์ศึกษาจึงเป็นแหล่ง
ผสมผสานวิชาการและการปฏิบัติเป็นแหล่งความรู้ของราษฎร เป็นแหล่งศึกษาทดลองของ
เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์และแนวทางแก้ไข
ปัญหาระหว่างคนสามกลุ่ม คือ ราษฎร เจ้าหน้าที่ซึ่งทำหน้าที่พัฒนาส่งเสริมและนักวิชาการ
เป็นการพัฒนาแบบผสมผสานโดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาแต่ละแห่งจะเป็นแบบจำลองของพื้นที่
และรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมในแต่ละภูมิภาค การประสานงานระหว่าง
หน่วยราชการหาแนวทางในการดำเนินงาน การประสานงาน การประสานแผนและการจัดการ
ระหว่าง กรม กอง ส่วนราชการและทุกภาคส่วนให้เกิดเป็นจริง อย่างเป็นรูปธรรม เป็นศูนย์รวม
ในการให้บริการแก่ประชาชน เพื่อให้ได้รับความสะดวกในการบริการ เป็นการบริหารแผ่นดิน
แนวใหม่ “การบริการแบบเบ็ดเสร็จ”(One Stop Service) (อันเนื่องมาจากพระราชดำริ 60 ปี
ครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาราษฎร,คณะผู้ดำเนินงานจัดทำหนังสือ”อันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ”. 2547)

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานกว่าแปดทศวรรษ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้
ทรงงานหนักอย่างต่อเนื่องเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของพสกนิกรทุก
หมู่เหล่าให้ดีขึ้นในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ยากไร้ด้อยโอกาสในชนบทห่างไกล พระมหา
กรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่นี้ ได้ก่อคุณูปการอนเอนกอนันต์แก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวม จากผลงาน
ของโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากกว่าสามพัน โครงการ ซึ่งกระจายอยู่ทั่วทุก

ภูมิภาคของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเป็นโครงการที่ได้ให้น้อมนำพระราชดำริเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนของราษฎร โดยใช้หลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการจำลองพื้นที่ต้นแบบให้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคม โดยได้รวบรวมผลการค้นคว้า ทดสอบ ทดลอง และทำการสาธิต เพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานและถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เกษตรกร นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไปอย่างกว้างขวาง

อนึ่งในการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559) ประเทศไทยจะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งระดับโลกและในประเทศที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศทั้ง โอกาสที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ขณะที่ต้องคำนึงถึงภัยคุกคามและจุดแข็งที่ใช้ผลักดันการพัฒนาให้ก้าวหน้าการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์จึงเป็นจุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการวางแผนที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ตามแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” มี “การพัฒนาแบบองค์รวม” และเริ่มให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนา โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ

แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการส่งเสริมชุมชนหรือการพัฒนาชนบทที่สำคัญคือ การที่ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก กิจกรรมและโครงการตามแนวพระราชดำริที่ดำเนินการอยู่หลายพื้นที่ทั่วประเทศเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของราษฎรทั้งสิ้น ทรงดำเนินการแนะนำสาธิตให้ประชาชนดำเนินรอยตามเบื้องยุคลบาทเป็นไปตามหลักการพัฒนาสังคมชุมชน ทรงยึดหลักที่ไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติตาม เพราะไม่อาจช่วยให้คนเหล่านั้นพึ่งตนเองได้ เนื่องจากการปฏิบัติงานโดยไม่ได้เกิดจากความพึงพอใจ ดังพระราชดำริสความว่า “...ดำริ คือ ความเห็นที่จะทำ ไม่ใช่คำสั่งแต่มันเป็นความเห็น มีทฤษฎีอะไรต้องบอกออกมา ฟัง ได้ฟัง ขอบใจก็เอาไปได้ ใครไม่ขอบใจก็ไม่เป็นไร...” ทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ

การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ด้วยการสร้าง โครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิตอันเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะ

เศรษฐกิจชั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับ การส่งเสริมหรือสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลน และเป็นความต้องการอย่างสำคัญ คือ ความรู้ด้านต่างๆ ทรงนำความรู้ในด้านเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมเข้าไปถึงมือชาวชนบทอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยให้เป็นกระบวนการเดียวกับเทคโนโลยีทางการผลิตที่ชาวบ้านสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริง(แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2548)

แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น มีอยู่มากมายหลายประเภทแตกต่างกันไปตามลักษณะและวัตถุประสงค์ของโครงการนั้นๆ ซึ่งส่วนมากจะเป็นการแก้ไขปัญหาและพัฒนาด้านการทำมาหากินของประชาชนเป็นสำคัญ และดังที่ทราบกันดีว่าส่วนใหญ่ประชากรของประเทศไทยยังชีพด้วยเกษตรกรรม ดังนั้น โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของการพัฒนาปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น ดิน น้ำ ที่ทำกิน ทุน และความรู้ด้านเกษตรกรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็แนวคิดและทฤษฎีในงานสาขาใดก็ได้พระราชทานพระราชดำริเพื่อการแก้ไขปรับปรุง และพัฒนาไว้หลักสำคัญของทุกเรื่องคือความเรียบง่ายดังที่ได้ทรงใช้คำว่า “Simplify” หรือ “Simplicity” จะต้องเรียบง่ายไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อนทั้งในแนวความคิดและด้านเทคนิควิชาการจะต้องสมเหตุสมผล ทำได้รวดเร็ว และสามารถแก้ไขปัญหาให้ก่อประโยชน์ได้จริง ตลอดจนต้องมุ่งไปสู่วิถีแห่ง การพัฒนายั่งยืน (แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2548)

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

มรรควิธีที่ช่วยเหลือให้เกษตรกร ได้บรรลุผลในการพึ่งตนเอง ความหมายและแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยพระราชประสงค์ทรงมุ่งหวังจะพัฒนาประชาชนในชนบทให้สามารถมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในระดับ “พออยู่พอกิน” เสียก่อน จากนั้นก็จะเพิ่มระดับการพึ่งพาตนเอง ได้เป็นลำดับ แนวพระราชดำริเพื่อจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้งหลายนี้อาจกล่าวได้ว่าเพื่อสนองพระราชโบายในการเสริมสร้างการเรียนรู้แก่ประชาชนในชนบท เพื่อจักได้พึ่งตนเองได้โดยแท้จริง กล่าวคือ เป็นศูนย์ หรือเป็นแหล่งที่รวมการศึกษาเพื่อทดสอบ ทดลองและสาธิตการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ

เป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต ที่รวบรวมผลงานเพื่อการพัฒนาชนบทไว้ครบทุกด้านเป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในห้องที่ ตามสภาพภูมิสังคมที่แตกต่างกันไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ กรมกองต่างๆที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของประชาชนทุกด้านของการพัฒนาชีวิตได้

สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปรองดอง ประสานงานกันอย่างบูรณาการ เป็นศูนย์รวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทั้งในด้านเกษตร ด้านสังคมและการส่งเสริมการศึกษามาอยู่ร่วมกัน ประชาชนซึ่งต้องใช้วิชาการทั้งหลายสามารถมาดู ส่วนเจ้าหน้าที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนที่มาอยู่พร้อมกันในที่เดียวกัน (80 พรรษา ปวงประชาเป็นสุขสานต์, สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2550)

แนวทางและวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การพัฒนาจะต้องเริ่มต้นจากสภาพความเป็นจริง ศึกษาว่าปัญหาของพื้นที่นั้นคืออะไร และเลือกใช้วิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ แปรเปลี่ยนไปตามสภาพพื้นที่และสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน โดยมีการแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างนักวิชาการ นักปฏิบัติและประชาชน การศึกษาค้นคว้าทดลอง วิจัยต่าง ๆ ที่ได้ผลแล้วควรจะนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้จริง ศูนย์ศึกษาจึงเป็นแหล่งผสมผสานวิชาการและการปฏิบัติเป็นแหล่งความรู้ของราษฎร เป็นแหล่งศึกษาทดลองของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนถ่ายทอดประสบการณ์และแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคนสามกลุ่ม คือ ราษฎร เจ้าหน้าที่ซึ่งทำหน้าที่พัฒนาส่งเสริมและนักวิชาการ เป็นการพัฒนาแบบผสมผสาน โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาแต่ละแห่งจะเป็นแบบจำลองของพื้นที่และรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมในแต่ละภูมิภาค การประสานงานระหว่างหน่วยราชการหาแนวทางในการดำเนินงาน การประสานงาน การประสานแผนและการจัดการระหว่าง กรม กอง ส่วนราชการและทุกภาคส่วนให้เกิดเป็นจริงอย่างเป็นรูปธรรม เป็นศูนย์รวมในการให้บริการแก่ประชาชน เพื่อให้ได้รับความสะดวกในการบริการ เป็นการบริหารแผ่นดินแนวใหม่ “การบริการแบบเบ็ดเสร็จ”(One Stop Service) (อันเนื่องมาจากพระราชดำริ 60 ปี ครองราชย์ ประโยชน์สุข ประชาราษฎร, คณะผู้ดำเนินงานจัดทำหนังสือ”อันเนื่องมาจากพระราชดำริ”. 2547)